Paul van der Sterren

Over het brein, non-dualiteit en vrije wil

Over het brein, non-dualiteit en vrije wil

Over het brein,
non-dualiteit en vrije wil

Paul van der Sterren

samsara

© Paul van der Sterren, 2013
© Deze uitgave: Samsara Uitgeverij bv, 2013
Omslagontwerp: Erik Thé: www.erikthedesign.com
Lay-out: Studio 28, Hillegom

ISBN: 978-94-91411-11-3 / Nur 728

Niets uit deze uitgave mag gereproduceerd worden zonder schriftelijke toestemming van:
Samsara Uitgeverij bv
Herengracht 341, 1016 AZ Amsterdam
www.samsarabooks.com

Inhoud

Voorwoord 7
Waarom dit boek? 9
Een droom 15
Het perspectief van het individu 21
Bliss 27
Taal 31
Ik en mijn hersenen 33
Niets moet, maar is 35
Therapie en verlichting 41
Geen vrije wil, maar vrijheid 45
Geloof, een kwestie van genen? 49
Bewustzijn, een illusie? 53
Illusie, de laatste illusie 63

Geen vragen, geen antwoorden 65
Het spel 67
Het hele verhaal 71
Heiligen, schrijvers en wetenschappers 77
Een ander perspectief 83
De zin en onzin van begin- en eindpunten 85
Dit is het 93
En dit ook 97
Ik ben 101
De concepten steken weer de kop op 105
Het perspectief van het atoom 109
Het individu heeft altijd gelijk 113
De bomen en het bos 117
Raadsels, een menselijk voorrecht? 123
Nawoord 127

Voorwoord

Het probleem met een boek als dit is dat het nooit kan zijn wat 'je' ervan verwacht. Per slot van rekening gaat een boek over 'non-dualiteit' nergens over en hoe goed je dat als schrijver ook onder een stortvloed aan woorden probeert te verbergen, de goede verstaander zal deze onontkoombare waarheid altijd en overal doorheen zien schitteren.

Voor wie is het boek dan bedoeld en waarom heb ik het eigenlijk geschreven?

Dit zijn gerechtvaardigde, maar akelig diepgaande vragen, die ik echter tot mijn grote opluchting al beantwoord blijk te hebben in een artikel dat in februari 2013 verscheen in het tijdschrift *InZicht*. Daarom heb ik be-

sloten dit artikel hier, in licht gewijzigde vorm en onder een andere titel, op te nemen als openingshoofdstuk, in de hoop dat het de kracht en indringendheid van bovenstaande vragen voldoende zal doen verdampen om verder te kunnen lezen.

En tegen *die* lezers die, geschokt door de luchtige toon die hen al vanuit deze eerste bladzij tegemoet waait, het boek direct weer dichtslaan zou ik willen zeggen 'u heeft gelijk'.

Maar daarmee heeft dit boek nog geen ongelijk.

Waarom dit boek?

Om maar meteen met de deur in huis te vallen: niets in dit boek is ook maar van het geringste belang voor jou, voor mij of voor welk individu dan ook. Niemand zal er wijsheid, troost of bemoediging in vinden. Er wordt geen prikkelende nieuwe methode in aangereikt en bestaande filosofieën, religies of levensbeschouwingen worden noch tegengesproken noch bevestigd. In feite gaat er hier gewoon geen zinnig woord gezegd worden.

Hier valt niets te halen. En dat is een zeldzaamheid, want net als alle reclamemakers weten ook schrijvers heel goed dat hun product de lezer iets te bieden moet hebben. *Ik* moet *jou* iets te vertellen hebben, anders kan ik beter mijn mond houden.

Ik, jij, iedereen, kortom het individu dat zichzelf kent als één van ontelbaar vele individuen in de wereld, is per definitie altijd bezig met het afweren van wat het als lelijk, vies of zinloos ervaart en met het binnenhalen van wat het interessant, leuk, fijn, of anderszins bevredigend of zelfs noodzakelijk vindt. *Denkt* te vinden. Want al deze kwalificaties bestaan alleen binnen het denkraam van het individu. En het individu bestaat niet. Maar dát kan het individu niet weten, zoals ook een romanfiguur niet kan weten dat hij alleen in de roman bestaat. Er zijn grenzen, althans aan het denkraam van het individu.

Maar omdat ook binnen die grenzen wel eens geruchten doordringen dat de oorzaak van alle ellende die het individu ervaart gelegen zou zijn in het feit dat het individu zichzelf als individu ziet is voor sommige individuen de zaak duidelijk: er moet een einde komen aan het individu zijn. In deze visie wordt het 'niet weten dat...' of ook wel het 'er nog niet zijn' als een probleem beschouwd, iets waar een oplossing voor moet komen, waaraan gewerkt moet worden. Het individu geeft zichzelf dan de opdracht om het verlossende inzicht, de verlichting of hoe je het maar wilt noemen te bereiken. De een denkt dan stoer aan verlichting voor zichzelf, de ander nobel aan verlichting voor alle levende wezens.

Kort samengevat is het idee: '*Als* ik maar eenmaal doordrongen ben van het besef dat ik niet besta, *dan* ben ik er, want dan ben ik er niet meer en zijn we allemaal blij en tevreden.' Merkwaardig genoeg is dit nu echter juist het verhaal van de roman, het script van de film. Zoeken naar de verlichting is *de* manier om de verlichting niet te bereiken. Voor het individu. Want in de wereld van de roman draait alles om het individu, of daarmee nu dit ene individuutje 'ik' wordt bedoeld, een gezin van vier personen of de hele collectie.

Het lijkt een vicieuze cirkel en dat is het ook. Het is onoplosbaar. De situatie van het individu is uitzichtloos.

Maar het vreemde, het onbegrijpelijke, het wonderbaarlijke is nu juist dat het individu niet bestaat. En dat het nooit *heeft* bestaan. Het individu hoeft niet eerst te beseffen dat het niet bestaat voordat het niet bestaat. Het hoeft ook niet eerst iets te ondergaan, te ervaren of te omhelzen. Het individu *kan* trouwens helemaal niets omhelzen, want het bestaat niet.

Wat bestaat er dan wel? Niets. Niets is het enige dat bestaat en dat is alles. En daarmee wordt niet bedoeld 'dit is alles wat je moet weten en dan ben je er', maar volkomen letterlijk en uiterst eenvoudig: niets is en niets is alles. Niets

bestaat als alles. Niets bestaat als een liter benzine, een gedachte, een emotie, een kus, een boom of een bom.

Je zou het een spel kunnen noemen en dat is inderdaad een veelgebruikt en oeroud beeld. Het leven is een spel, een godenspel. Maar dit is maar een beeld en daar zijn er vele van.

Wie niet houdt van schijnbaar tegengestelde en voor discussie vatbare termen als 'niets' en 'alles' voelt misschien meer voor het beeld dat er alleen *dit* is. Dit. DIT. En in dit kan alles opkomen, zonder plan, zonder zin, zonder uitzonderingen. Staren naar een computerscherm, een boek lezen (of woedend in een hoek gooien), denken, verkeerslawaai, hoofdpijn. Niets denkt en *is* die gedachte, niets leest en *is* het gelezene, niets hoort en *is* het lawaai, niets voelt en *is* de pijn.

Niets bestaat, maar niet als afwijzing van al het bestaande, maar *als* al het bestaande. Niets speelt een spel door zichzelf wijs te maken dat hij/zij *niet* niets en dus iets is, een minuscuul deel van alles, dat met andere minuscule deeltjes te maken heeft en voor problemen staat. En dat niet goed genoeg is, verbeterd moet worden, aan zichzelf moet werken.

Je zou kunnen zeggen dat niets er plezier in heeft om het zichzelf moeilijk te maken (een plezier dat overigens niet door het individu wordt gedeeld). Niets schijnt er

plezier in te hebben om depressief te zijn, wanhopig, dronken, stoned of crimineel, maar ook om gelukkig te zijn, onthecht, tevreden, heilig en beroemd. En soms, heel af en toe, heeft niets er plezier in om zichzelf helder en duidelijk aan zichzelf uitgelegd te krijgen.

Maar niets heeft geen voorkeur. Niets is alles en iedereen met evenveel enthousiasme en overgave. Niets wijst niets af en als het dat toch doet dan omhelst het ook die afwijzing van ganser harte als zijnde zichzelf.

In *dit* komen ook geregeld tegenwerpingen voor, vaak ingekleed met woorden als nihilisme, materialisme, fatalisme, onverantwoordelijke en gevaarlijke onzin. Ze missen de pointe, want zien niet dat er *nooit* een ik is die beslissingen neemt, handelingen uitvoert of verantwoordelijkheid neemt. Niet pas nadat 'ik' een of andere filosofie heb omarmd, Dick Swaab gelezen heb of toevallig verlicht ben geworden, maar nu, altijd en overal. Al die dingen gebeuren, of *lijken* te gebeuren, maar er is geen ik die de touwtjes in handen heeft.

Wie bang is om zonder ik een gevaar voor de samenleving te worden, vergeet dat er geen ik *is* dat al of niet zonder zichzelf kan zijn. En dat dat ik er nooit geweest is. Als er een 'gevaar' voor 'de samenleving' is, is er een gevaar voor de samenleving. Maar daar zit geen ik in. Ook als er

geen gevaar voor de samenleving is, is er geen ik die dat op zijn of haar geweten heeft.

Dit is geen theorie. In *dit* kunnen wel theorieën opkomen, maar dat zijn dan altijd alleen maar verwijzingen naar *dit* wat onaanwijsbaar is. Theorieën zijn sowieso overbodig, want er bestaat niets dat *niet* naar *dit* verwijst.

Wie een theorie weerlegt hakt een richtingwijzer om, maar mist de pointe, want ziet niet waar die richtingwijzer naar wijst. Maar raakt óók de kern van de zaak, want benadrukt in feite dat *alles* naar *dit* verwijst en dat daar geen richtingwijzers voor nodig zijn.

Het is een mysterie waarover alleen in heldere, maar onbegrijpelijke taal kan worden gesproken. Niet door mij of door wie dan ook, maar alleen door alles en iedereen.

Noot: dit hoofdstuk verscheen eerder in het tijdschrift *InZicht*, jaargang 15, nummer 1, februari 2013 onder de titel *Het niets en ik*.

Een droom

Zee. Alleen zee, in kolkende beweging.
Bewustzijn. Ik ben de ziener van de zee, bevind me boven die zee.
Besef uit de zee afkomstig te zijn, besef er weer in te zullen verdwijnen.

Dan zie ik een monsterachtige vis.
Als ik in de zee val, zal die vis me verslinden.
Angst. Vlammende angst.
Maar ik kan wandelen over de zee, niet voor eeuwig, niet lang zelfs, maar het kan.
Fantastisch, gewichtloos over het water te kunnen lopen. Verrukkelijk besef dat ik leef.

Zodra ik niet meer geloof dat dit kan zal ik in de golven verdwijnen, dat moment komt. Maar zolang ik geloof dat het kan zal ik erover lopen.
Twee krachten: angst en vreugde. Angst om in de golven te verdwijnen. Vreugde erover te kunnen lopen.

Dan word ik 'wakker', besef dat het een droom was en eigenlijk ook weer niet. Het is gewoon ontwaken, het ontwaken van het bewustzijn.

Met deze woorden beschreef ik ooit een zeer indringende droom die ik net had gehad en waarvan ik heel sterk het gevoel had dat het helemaal geen droom was, maar eerder een ongewoon heldere en kleurrijke beleving van het 'gewone' dagelijkse wakker worden. Eerst is er niets, de toestand van de droomloze slaap, dan ontstaat er vrijwel ongemerkt bewustzijn. Dat begint met een bewustzijn van ongedifferentieerde eenheid dat echter al heel snel overgaat in een dualistisch bewustzijn van omgeving en zelf. Daarbij vindt blijkbaar direct ook identificatie plaats met het zelf, niet met de omgeving. Die identificatie vertaalt zich dan weer in twee complementaire

emoties: vreugde en angst. Eerst een verschroeiende angst om er *niet* meer te zijn, dan een extatische vreugde er juist *wel* nog te zijn. Vervolgens is er een soort rationalisering, waarbij ook het vergankelijke en dus tijdsgebondene van al dit bewustzijn gezien wordt en ten slotte is er het wakker worden uit de droom, waarvan blijkbaar op hetzelfde moment betwijfeld wordt of het wel een droom was.

Maar als het geen droom was, wat was het dan? Een visioen? Een uniek inkijkje in de manier waarop iedere dag opnieuw tijdloosheid tijdelijk in tijd verandert? Een openbaring van het mysterie van het leven? Een herbeleving van de oerknal? Gewoon maar wat onzin?

Het zijn vragen die ik me indertijd niet heb gesteld. Mijn enige overweging toen ik dit opschreef was dat het zonde zou zijn om het *niet* op te schrijven en dat was het. De dag was begonnen en de dagelijkse bezigheden vroegen om aandacht.

Wat me nu vooral opvalt aan het hele verhaal is de volstrekte afwezigheid van een persoonlijk perspectief in de droom, zelfs als die droom persoonlijk wordt. Vanuit het niets ontstaat spontaan een scheiding tussen zelf en omgeving en een identificatie mét dit zelf. Er komen (heftige) gevoelens van angst en vreugde op en er ontstaan denk-

beelden over zijn en niet-zijn, maar alles wordt gezien als een soort openspringen van een desalniettemin ondeelbare eenheid. Zo heb ik het ook ervaren. Achteraf doet het me eigenlijk het meest denken aan populair wetenschappelijke beschrijvingen van de manier waarop sterren ontstaan: in een oneindige ruimte ballen onzichtbare gaswolken en 'zwevende' materie zich samen en plotseling (maar dan wel op een tijdschaal die het menselijk bevattingsvermogen ver te boven gaat) is er dan een concentratie van energie die vanuit menselijk perspectief een ster wordt genoemd en vervolgens een eigen leven gaat leiden.

Kortom, het is een interessant verhaal, waar ieder intellect, groot of klein, maar al te graag zijn tanden in zal willen zetten. Het is een verhaal dat te denken geeft.

Toch is de reden waarom ik dit boek ermee open nou juist dat het *geen* interessant verhaal is. Het verhaal niet en de beschreven ervaring al evenmin.

Geen enkele ervaring, hoe indringend ook, is belangrijker of hoogstaander dan een andere ervaring. En geen enkele ervaring, geen enkel inzicht en geen enkele transformatie maakt het ene individu hoger of lager, beter of slechter dan het andere.

Want het individu bestaat niet.

De menselijke neiging om bijzondere ervaringen op een voetstuk te plaatsen en om verhalen hierover belangrijk te vinden (en in sommige gevallen zelfs tot heilige geschriften te 'promoveren') is heel sterk. Het is een van de talloze vormen die verlangen aanneemt, die motor en brandstof van alle menselijk streven die in feite niets anders is dan de manier waarop het individu zijn of haar eigen functioneren ervaart ('mijn leven'). Dit wel, dat niet. Het individu is altijd bezig alles naar zich toe te trekken wat het mooi en lekker vindt en alles van zich af te duwen wat het lelijk en vies vindt.

Althans zo lijkt het, want terwijl dit alles gebeurt, gebeurt er in feite … niets. Er is geen individu, er is geen verlangen en er is niets om naar te verlangen of af te wijzen. Niets gebeurt en dat is alles.

Maar hoe kan dit? Hoe is het mogelijk dat iets wat zo overduidelijk en voor iedereen aantoonbaar bestaat niet zou bestaan? Het antwoord hierop is gelukkig heel eenvoudig: het is *niet* mogelijk.

Maar het is wel zo.

Het perspectief van het individu

Gesprekken over deze materie draaien gewoonlijk uit op vragen over het fenomeen verlichting. Wat is verlichting? Ben *jij* verlicht? Ben *ik* verlicht? Hoe voelt dat? En vooral: hoe bereik ik dat? Wat moet er gebeuren om van waar ik nu ben te komen naar daar waar ik moet zijn?

Het zijn vragen die krachtige emoties op kunnen roepen en die dus niet licht terzijde mogen worden geschoven. We raken hier niet alleen aan de diep schrijnende menselijke behoefte aan troost, maar ook aan zijn hoogste verlangens naar het goede en goddelijke. Naar zingeving en kracht.

Maar wie in termen van verlichting begint te praten doet dat meestal vanuit het perspectief van het individu. Hier

ben 'ik' en daar hangt ergens dat ongrijpbare fenomeen 'verlichting' en dat wil ik hebben (of juist niet, afhankelijk van welk idee je erover hebt). Het doet eigenlijk denken aan het bijbelverhaal over de boom van kennis van goed en kwaad, een verhaal dat verderop in dit boek nog uitgebreid ter sprake komt.

Wat het individu echter altijd over het hoofd ziet, ook niet anders *kan* dan over het hoofd zien, is dat er alleen verlichting *is*. Verlichting is het niets dat niet bestaat en het alles dat leven genoemd wordt. Het is het enige dat is en het is alles dat bestaat. Bestaan of niet bestaan, zijn of niet zijn, lichaam en geest, een en twee, het zijn onderscheiden die enkel binnen het perspectief van het individu hun werkelijkheid hebben. *Lijken* te hebben. Want in verlichting – en het individu *is* verlichting – vallen zulke onderscheiden weg. Ze verliezen hun betekenis en hun urgentie, die ze trouwens nooit hebben gehad. Bestaat of bestaat niet, klopt of klopt niet, onzin of wijsheid, alles lost op in de eenheid die geen tegendeel kent.

Het individu zal hier tegen protesteren of er zijn schouders over ophalen, want het individu zal dit lezen als theorie en *dus* als onzin. Maar dit is geen theorie, geen dogma. Het is een beschrijving – een poging tot beschrijving – van dat wat onbeschrijfelijk is. Niet meer en niet minder. Meer is trouwens niet mogelijk en minder in feite

ook niet, want je zou kunnen zeggen dat *alles* een poging is tot beschrijving van het onbeschrijfelijke, van de beursberichten tot de bijeenkomsten van Tony Parsons en van de toppen van de Himalaya tot de verwoeste mensenlevens in oorlogsgebieden.

Maar het individu zal alleen zien wat het individu zien kan. En dat is alles. En dat dit alles tegelijkertijd niets is en *dus* onder alle omstandigheden óók het felbegeerde en overal gezochte fenomeen 'verlichting' is, is voor het individu onzichtbaar. Maar niet voor verlichting zelf, het niets dat onder alle omstandigheden weet dat het niets is en dus alles.

Het is een mysterie. En daarom niet erg bevredigend, althans niet voor het individu, dat mysteries altijd wil *de*mystificeren. En daar ook vrij goed in is. Het ene individu komt dan uit bij concepten als eenheid, advaita, non-dualiteit en het andere bij schijnbaar tegenovergestelde ideeën als dualiteit, goed en kwaad, god en de duivel, lichaam en geest, karma.

Het maakt niet uit. Ieder individu heeft zijn eigen wereldbeeld en voelt zich daar al of niet goed bij. Zelf hou ik wel van de korte samenvatting 'een is geen', wat mijn schoonmoeder altijd zei als ze me een tweede koekje aanbood. Maar dat is een zuiver persoonlijke voorkeur en

heeft als zodanig al net zo min iets te betekenen als de droom uit het vorige hoofdstuk.

Is er dan eigenlijk überhaupt iets wat wél iets te betekenen heeft? Nee, er is absoluut niets wat iets te betekenen heeft. Dat is een verpletterend antwoord, maar niet afwijzend, niet negatief. Het is een omarmend, een bevrijdend antwoord, dat alle ervaringen, emoties en gedachtenconstructies van het individu reduceert tot wat ze zijn: schijnbare 'dingen' die opkomen in het onbenoembare en ongrijpbare niets. Ze *zijn* niets, niet omdat ze niets waard zouden zijn, maar volkomen letterlijk omdat ze *niets* zijn. En daarmee alles. Want niets *is* alles.

Maar te zeggen dat alles wat in de ogen van het individu bestaat niet zou bestaan schiet tekort en veroorzaakt waarschijnlijk meer verwarring dan het oplost. Waar een individu is hebben alle dingen een duidelijk waarneembaar en onbetwijfelbaar bestaan. Maar waar *geen* individu is, is het volkomen duidelijk dat de dingen *niet* werkelijk bestaan. Dat er alleen eenheid is, alleen verlichting, alleen niets. Een is geen.

De dingen bestaan en ze bestaan niet. Dat is onzin, maar het komt er misschien het dichtst bij. Voor het individu

is dat heel verwarrend. Maar gelukkig voor het individu: het individu bestaat niet.

Bliss

Met argumenten valt Het Mysterie niet op te lossen en met theorieën niet in kaart te brengen. Maar behalve met argumenten wordt de 'discussie' over verlichting ook – en zelfs vaker – met emoties gevoerd. En emoties laten veel duidelijker dan argumenten zien hoe deze zoektocht ook weer gewoon een vorm van verlangen is, net als vrijen, shoppen, een vijfgangenmenu eten, in een dure auto over de snelweg scheuren of het willen winnen van een schaakpartij.

Want wat het individu van 'verlichting' wil, hoopt of verwacht is meestal óf een soort onthechting, waarmee alles wat het individu zoal meemaakt kalm en zonder emoties

'gezien' kan worden, óf een permanente staat van gelukzaligheid, 'bliss' in het Engels (maar ook veelgebruikt in het Nederlands, want met zo'n exotisch woord benadruk je mooi het bovenaardse, het paradijselijke van hoe 'echte verlichting' eruit behoort te zien).

Onthechting, het niet geraakt worden door emoties maar er wel wakker bij blijven, wordt in allerlei spirituele scholen voor het hoogst bereikbare gehouden. En misschien is het dat ook wel, wie zal het zeggen? Het is in ieder geval een staat van zijn die door een combinatie van natuurlijke aanleg, intensieve training en een gelukkige stand van de sterren bereikt kan worden. Maar let wel: bereikt kan worden door het individu.

Misschien nóg aantrekkelijker is de bliss, de gelukzaligheid, die door weer andere leraren en leraressen zo verrukkelijk wordt uitgestraald en zo overtuigend gepropageerd. En ja, wie zou er nu niet willen zijn zoals zij? Liefhebbend en geliefd, het moet fantastisch zijn. Maar opnieuw: fantastisch voor het individu. Want we hebben het hier over de wereld van het individu.

Met verlichting heeft dit allemaal – gelukkig – niet veel te maken. Behalve dan dat ook onthechting en bliss verlichting *zijn*, net zo goed als de vele 'negatieve' emoties die door onthechting en bliss worden afgeweerd verlichting

zijn. Er *is* alleen maar verlichting. En er *is* alleen eenheid. Of niets. Of hoe je het maar wilt noemen.

Voor het individu is het niet te bevatten dat zijn of haar emoties niet ter zake zouden doen, volstrekt onacceptabel ook. En bovendien aantoonbaar onjuist. Mijn emoties zijn juist van cruciaal belang in mijn leven en bepalen of ik gelukkig ben of niet.

Maar wat voor het individu altijd onzichtbaar zal zijn is dat het individu niet bestaat. En dat daarmee de bodem onder iedere beleving van het individu wat betreft 'mijn' emoties en 'mijn' geluk wegvalt. Emoties kunnen opkomen (en dat doen ze voortdurend), maar het zijn niet *mijn* emoties. Want ik besta niet.

Dit zo te stellen kan verhelderend zijn, maar het kan ook precies de verkeerde kant op wijzen (niet dat er een verkeerde kant *bestaat*, maar toch). Het is niet zo dat er in verlichting een individu is dat geen emoties meer ervaart of in een permanente staat van gelukzaligheid verkeert. Dat zou de onthechting of de bliss zijn, waarvan hierboven sprake was. In verlichting is er geen *individu*, maar komen de emoties gewoon op en worden ten volle gevoeld. Maar *niet* door een individu en ze worden ook niet door een individu toegeëigend. En als er een

beleving opkomt van toch wel degelijk een individu te zijn dat zich emoties toe-eigent, dan wordt ook dat ten volle gevoeld. Maar niet door een individu. Want het individu bestaat niet.

Dus als er een intense gelukzaligheid opkomt, dan *is* er die intense gelukzaligheid, maar er is *geen* individu dat gelukzalig *is*. En dit is niet het voorrecht van bepaalde vergevorderde of uitverkoren individuen, maar het is gewoon *altijd* zo, of er nou een individu is (*lijkt* te zijn) wat zich het geluk toe-eigent of niet. En voor het tegenovergestelde van geluk is dat precies hetzelfde.

Het is om gek van te worden. En daarom is de vertrouwde rationele wereld waarin 'ik' gewoon besta en mijn best moet doen om met 'de wereld' in het reine te komen wel zo veilig. Totdat die misschien 'op een goede dag' ook niet meer zo veilig en vertrouwd is. En het plotseling niet meer zo'n gek idee lijkt om gek te worden.

Taal

Woorden zijn ontzettend leuk speelgoed. Je kunt er het onmogelijke mee beweren en je kunt er alles wat je beweert ook weer mee onderuit halen. Taal is van nature dualistisch. Het onderscheidt, focust, verheldert of verduistert en geeft de dingen een naam. Maar als je taal tegen zichzelf in de boksring zet en meedogenloos op zichzelf in laat beuken barst dit dualistische karakter van de taal misschien open.

De werkelijkheid is niet dualistisch. Taal is simpelweg een van vele hersenfuncties die vooral bij de mens sterk tot ontwikkeling is gekomen en die bijdraagt aan de sociale communicatie. Voor het welzijn en de overlevingskansen van de groep is een goede onderlinge communicatie van

groot belang en voor het individu binnen die groep zijn sociale vaardigheden belangrijk om zich daar te kunnen handhaven. Meer moet je er niet achter zoeken.

Zo zijn ook begrippenparen als bestaan-niet bestaan, niets-alles of leven-dood enkel bedoeld als instrumenten om te kunnen communiceren, om dingen een plaats te geven in je brein en in de groep. Hersenfuncties, geen in brons gegoten waarheden.

Ik en mijn hersenen

Er is de laatste jaren heel wat geschreven en gepubliceerd over het fenomeen 'hersenen', vooral door de hersenwetenschappers zelf. Daarbij zijn prangende vragen over hoe die hersenen zich verhouden tot dat andere intrigerende fenomeen 'ik' niet altijd uit de weg gegaan. Provocerende titels als *Wij zijn ons brein* van Prof. Dick Swaab of *De vrije wil bestaat niet* van Prof. Victor Lamme zetten deze kwestie al meteen op scherp en zijn desondanks – of misschien juist daarom – zelfs echte bestsellers geworden. Het is een onderwerp dat ons blijkbaar mateloos interesseert. En dat bovendien heftige emoties los kan maken, getuige onder andere de vele, vaak giftige, reacties op internet en de tegenboeken van weer andere

hoogleraren, zoals *De vrije wil is* geen *illusie* van Herman Kolk. Net als bijvoorbeeld religie of vrede blijkt ook het thema 'ik en mijn hersenen' voor veel mensen belangrijk genoeg om elkaar de hersens in te slaan.

Maar voor wie zich niet in zijn persoonlijke dogma's of waarheden voelt aangevallen door de resultaten van het vele recente neurologisch onderzoek waar mensen als Swaab en Lamme verslag van doen, is het beeld van de werkelijkheid dat uit hun boeken oprijst uitermate boeiend. En dat beeld komt verrassend nauwkeurig overeen met pogingen tot beschrijving van de werkelijkheid, zoals die in de loop der tijden onder andere 'vanuit' het non-dualisme/de advaita zijn gedaan. Je zou met enige overdrijving zelfs kunnen zeggen dat het deze beschrijvingen een wetenschappelijke basis verschaft.

Het boek van Dick Swaab beschrijft in detail hoe de hersenen zich vrijwel vanaf de conceptie (dus lang voor de geboorte) beginnen te ontwikkelen, wat voor schade ze al in de baarmoeder kunnen oplopen en hoe de geboorte zelf in feite een delicate samenwerking tussen de hersenen van moeder en kind vereist, waarvoor een voorspoedig verlopende hersenontwikkeling bij het kind van essentieel belang is. Vervolgens analyseert hij hoe die ontwikkeling na de geboorte verder gaat, wat er ook in latere stadia nog zoal mis kan gaan en hoe de hersenen

ten slotte in dementie en dood hun natuurlijk einde vinden. Het is in feite een beschrijving van het leven van de mens zonder dat er een mens aan te pas komt. Het is allemaal een kwestie van chemie, om maar eens een toepasselijk modewoord te gebruiken. Een origineel en verfrissend perspectief!

Maar wel een perspectief waar meteen het stempel 'materialistisch' op wordt gedrukt door hen die in dit boek nou juist die grote, briljante hoofdrolspeler hebben gemist, waarover ze zo graag iets gelezen hadden: zichzelf. Want meer dan een ontnuchterende beschrijving van hoe ook het bewustzijn van een 'zelf' en een 'omgeving' een hersenfunctie is, die tamelijk precies kan worden gelokaliseerd en beschreven (en door een defect of ingreep kan worden uitgeschakeld, wat het functioneren van het organisme niet bepaald ten goede komt trouwens – een krachtige ondermijning van het spirituele idee dat je 'je ik zou moeten kwijtraken'), valt hier blijkbaar niet over te zeggen. En dat is natuurlijk voor het individu niet erg bevredigend. Nou bestaat het individu gelukkig niet, maar dat dit nu niet alleen door non-dualistische schrijvers of sprekers wordt beweerd, maar ook door eerzame wetenschappers wordt aangetoond, is natuurlijk wel even schrikken.

Ook in het boek van Victor Lamme komt het individu niet bepaald aan zijn trekken, zoals direct al blijkt uit de titel *De vrije wil bestaat niet*. Want de vrije wil, dat ben *ik* natuurlijk zelf. *Ik* beslis wat ik zoal doe en als dat af en toe in de soep loopt dan los *ik* de problemen wel weer op. Bij Lamme te moeten lezen dat de gedachte 'nu ga ik dit doen' pas ontstaat als de handeling al lang en breed (en onherroepelijk) door de hersenen is opgestart, als een soort bijproduct dat voor de handeling zelf van weinig waarde is, dat vind 'ik' bepaald onverdraaglijk.

Het 'vraagstuk van de vrije wil' is trouwens in godsdienst en filosofie al eeuwenoud, maar dan meestal toegespitst op de vraag of het nou God of de mens is die aan de touwtjes trekt en of in het eerste geval de mens daarmee niet automatisch van 'zijn verantwoordelijkheid' ontslagen is. Dat men er zelden in slaagde om zulke vraagstukken zonder ernstig bloedvergieten tot een 'oplossing' te brengen behoeft wel nauwelijks vermelding. Maar nu is het dus wetenschappelijk onderzocht, zoals dat heet, en zijn er geen tekenen van een 'ik' in het functioneren van de mens gevonden. Behalve dan dat het bewustzijn van 'zelf' en 'omgeving' zijn biologische en chemische basis in de hersenen heeft en dus gewoon een van de vele schakeltjes is in wat je het organisme of – minder persoonlijk – Het Leven zou kunnen noemen.

Een overwinning voor God? Dat wordt weer een volgende discussie, maar die zal dan vooral moeten gaan over wat 'we' eigenlijk onder 'God' verstaan. Als die discussie op niets uitloopt is het mij best. En anders ook, natuurlijk.

Overigens gaat het bij al die discussies toch uiteindelijk meer over sociale interactie en organisatie dan over abstracte principes, want waar de 'voorstanders' van de vrije wil vooral mee zwaaien is het argument dat, zodra mensen niet langer verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor hun daden (of gedachten), anarchie, fatalisme en een ineenstorting van de menselijke samenleving onvermijdelijk zijn. Een non-argument, want niemand beweert dat we democratisch over deze kwestie moeten gaan stemmen en dat ingeval de vrije wil die stemming verliest we dus rustig kunnen beginnen met elkaar uit te moorden. Wat hier en daar wél gezegd wordt is dat er nooit een ik of vrije wil is *geweest* en dat die zo 'bedreigde' maatschappelijke orde, gebaseerd op samenwerking en elkaar voor 'onze' daden verantwoordelijk kunnen stellen, dus nooit door 'jou' en 'mij' is gebouwd en in stand gehouden, maar kennelijk 'vanzelf' zo is gegroeid. Net als de hersenen 'vanzelf' groeien, tot rijpheid komen en na verloop van tijd weer afsterven.

De hele discussie wordt door Bert Wagendorp in een van zijn columns voor de *Volkskrant* schitterend in één zin samengevat: 'Als de vrije wil niet bestaat, doen we gewoon alsof.'

En dat is precies wat er in feite gebeurt! Het idee een afgescheiden 'ik' te zijn, compleet met vrije wil en de verantwoordelijkheid om 'het goed te doen' is een illusie, of eigenlijk een geheime, maar onverbreekbare afspraak, waarop de wereld van het individu is gebouwd. En die dus van fundamenteel belang is voor het individu en voor de wereld. Dat noch dat individu noch die wereld werkelijk bestaan doet niet ter zake. En is misschien ook wel een te eenzijdige voorstelling van zaken. Zoals *alle* voorstellingen van wat voor zaken dan ook per definitie eenzijdig zijn.

Het individu bestaat en het bestaat niet. De wereld bestaat en bestaat niet. Niets bestaat en bestaat *als* de wereld. Kunnen we het daarover eens zijn? Nee, daar kan het individu het onmogelijk mee eens zijn. Maar dat is goed zo. Het is zoals het is. Het is niets.

Niets moet, maar is

Nu is het te hulp roepen van de wetenschap (ook heilige geschriften zijn populair) om zo je gelijk te bewijzen op zich niet interessant. Dat kan iedereen immers en dit is dan ook precies wat er voortdurend in en om ons heen gebeurt. Men roept iets en sleept daar vervolgens wat argumenten bij die men dan, om ze wat kracht bij te zetten, wetenschappelijk of heilig noemt. Tegenstanders worden onthoofd, einde verhaal.

De stelling dat het individu niet bestaat is dan ook geen stelling. Het is een poging of een manier om iets te zeggen wat niet met woorden gezegd kan worden. En zonder woorden al evenmin. '*Dit* is het' komt er misschien het dichtst in de buurt. DIT. Weliswaar is dit

wartaal, die niet verstaan kan worden, maar misschien kan het worden gevoeld, ergens op een plek waar zulke gevoelens mogelijk zijn.

Maar het vreemdst aan de hele zaak is dat het niet verstaan en ook niet gevoeld ***hoeft*** te worden. Er is geen enkele noodzaak of reden dat er wat dan ook zou moeten gebeuren. *Dit* is het. Begrip kan plaatsvinden, transformaties of aardverschuivingen kunnen plaatsvinden, een glas wijn kan plaatsvinden, een religieus 'verantwoorde' moord kan plaatsvinden. Maar wat er ook plaatsvindt, *niets* vindt altijd plaats. Daar hoeft niemand iets voor te doen. En dat gebeurt dan ook niet, want er *is* niemand.

Therapie en verlichting

Maar het is waar: ik kan wel beweren dat dit het is, voor het individu lost dat niets op. Hier stuiten we echter opnieuw op de paradox dat dat laatste ook helemaal niet nodig is. Dit soort teksten worden wel door het individu gelezen, maar zijn niet voor het individu bedoeld. En dat geeft problemen, zoals de wereld van het individu sowieso uit problemen lijkt te zijn samengesteld. Met alle emoties van dien: frustraties wanneer de problemen er zijn en geluksgevoelens als ze weer even zijn verdwenen. Te horen of te lezen dat *dit* het is, kán niet anders dan bij het individu een heftige weerstand oproepen, net als de ogenschijnlijk troostende zin 'je bent helemaal goed zoals je bent' meestal ook – toch

tamelijk verrassend – vooral weerstand oproept. Zulke woorden gaan volledig in tegen het wereldbeeld van het individu. 'Zo goed ben ik echt niet, al kan ik misschien mooi viool spelen' en '*dit* is misschien heel even interessant, maar zodra de gedachte aan wat er allemaal mis is in de wereld opkomt beslist niet meer'.

Dat het individu tegen zulke teksten tekeer gaat is dus volkomen normaal. Een troostende gedachte?

Maar de behoefte van het individu aan troost, liefde en hoop op een betere toekomst is onverzadigbaar. Dat is geen tekortkoming van het individu, het *is* het individu. Die onverzadigbaarheid kan er uiteindelijk toe leiden dat het individu begrijpt dat hij of zij naar krachtiger middelen moet grijpen dan wéér een paar schoenen kopen, wéér een paar flessen wijn leegdrinken, wéér een nieuwe pil proberen of wéér een nieuw boek lezen. Dan komt voor sommigen het idee om zelf 'verlicht' te worden in beeld. Wie zich vervolgens in deze tamelijk esoterische materie verdiept en het aanbod aan mogelijkheden om dit 'laatste en hoogste' doel te bereiken probeert te overzien, zal tot de verrassende ontdekking komen dat er talloze gemeenschappen, instituten en leraren zijn die 'je' daarbij willen helpen. Allemaal hebben ze daarvoor hun eigen methodes en allemaal zijn ze op hun eigen manier heel, heel erg aantrekkelijk.

Het is overdonderend, het is prachtig en het is allemaal … therapie. Zodra er 'iemand' tegen 'jou' iets zegt in de zin van 'Kom tot mij en je zult gered worden', zodra 'je' als 'ik' wordt aangesproken met de belofte dat 'je' er beter van zult worden als 'je' dit of dat doet, dan weet 'je' dat het gewoon weer een volgende manier is om je zelfbeeld op te pimpen en je daarna – in het beste geval – gesterkt weer de wijde wereld in te sturen. Je bent als mens in die situatie niet anders dan een auto die wordt gerepareerd of een onderhoudsbeurt krijgt. Het is gewoon therapie, net als al die 'echte' therapieën die zich wél eerlijk therapie noemen en die niet beloven om je van je 'zelf' af te helpen, maar van je problemen. Het is zelfhulp.

Met zelfhulp en therapie is niets mis. Integendeel, het is prachtig zoals mensen elkaar kunnen helpen sterker in het leven te staan. Met leraren of methodes die pretenderen je dichter bij de verlichting te kunnen brengen, terwijl ze je in werkelijkheid hoogstens een houvast bieden om eveneens sterker in het leven te staan is ook niets mis. Zelfs met sekteleiders die hun volgelingen ongegeneerd uitbuiten en hersenspoelen is niets mis. Maar met verlichting heeft het allemaal niets te maken. Of toch?

Er *is* alleen maar verlichting. Ook therapie, in wat voor vorm dan ook, is verlichting. Verlichting, die zich voordoet als therapie. Verlichting, die zich voordoet als therapie, die zich voordoet als de weg naar verlichting. Verlichting, die zich voordoet als een sekteleider. Verlichting, die zich voordoet als een automonteur.

Het is allemaal verlichting die zich voordoet als verlichting. Ook al is dat, zelfs in het helderste licht, voor het individu onzichtbaar.

Geen vrije wil, maar vrijheid

De vrije wil mag dan een illusie zijn, toch vertelt een titel als *De vrije wil bestaat niet* (hoe goed die ook gekozen is) maar de helft van het verhaal. Want je kunt ook zeggen dat de vrije wil wél bestaat. 'De vrije wil bestaat niet' betekent niet zozeer dat *de vrije wil* niet bestaat, maar dat *het individu* niet bestaat, aan wie die vrije wil wordt toegeschreven. Natuurlijk wordt hiermee in feite ook de bodem onder het idee van een vrije wil weggeslagen, want wat er zonder individuele vrije willer nog van de vrije wil overblijft is zo volstrekt onindividueel, zo onpersoonlijk dat de term absurd wordt. Maar dat doet verder niet ter zake. De eerste illusie (je zou ook kunnen zeggen: het begin van de schepping) is dat er zoiets als een

individu bestaat. Daar komen alle andere illusies, zoals die van de vrije wil, uit voort.

Wat er wél is en wat in volle glorie zichtbaar wordt als de illusie van de vrije wil is doorgeprikt, is vrijheid zelf. Vrije wil bestaat niet, maar vrijheid bestaat en is in feite zelfs het enige werkelijk bestaande. Er *is* alleen maar vrijheid en in die vrijheid kan alles opkomen, zelfs onvrijheid, althans de illusie daarvan.

Deze fantastische, onbegrijpelijke, onvatbare vrijheid kun je ook heel goed 'het leven' noemen. De dingen komen op, gebeuren, verdwijnen weer en worden opgevolgd door weer andere dingen die het net zo vergaat. En dat alles in volkomen, volmaakte, fantastische vrijheid. Maar niet de vrijheid van het individu.

Zodra er een individu is doet vrijheid zich voor als onvrijheid en onvrijheid is, zo vreemd als het ook klinken mag, hetzelfde als vrije wil. Het is de vrijheid om je geld aan een bedelaar of aan een barman te geven, om de wet te respecteren of aan je laars te lappen, om voor je doodzieke moeder te zorgen of haar in eenzaamheid te laten sterven. Het is de vrije wil van het individu en dus per definitie onvrij, want door ontelbare genetische, ontwikkelings- en

omgevingsfactoren bepaald, zoals de hersenwetenschappers ons laten zien. Het is de vrije wil van de kerk, die ons de keus geeft tussen een plaatsje verdienen in de hemel of in de hel. Het is het karma van de boeddhisten, dat hun wedergeboorte bepaalt. Het is een illusie.

Want al deze onvrije verhalen, zowel de mooie als de verschrikkelijke, spelen zich in werkelijkheid af in volledige vrijheid. Ze *zijn* vrijheid. Volkomen, onaantastbare, onbeschrijfelijke vrijheid. Maar niet de vrijheid van het individu.

Het individu zet de vrije wil af tegen ideeën als goddelijke voorbestemming of predestinatie en het zet de eigen verantwoordelijkheid om het 'goed' te doen tegenover apathie en fatalisme. Dat is de beleving en de wereld van het individu, waarin alles om het individu draait, of 'op zijn best' om individu*en*. Dat dit niet alleen een illusie is, maar tegelijkertijd volmaakte vrijheid, die zich voor de gelegenheid laat zien als totale (of gedeeltelijke) *on*vrijheid, is voor het individu onzichtbaar.

Het is de dansende god Shiva, die bestaat in en als de schijnbare kringloop van vernietiging en geboorte. Het is het mysterie dat altijd weer opnieuw alle wegen tot uitleg de pas afsnijdt, maar tegelijk al die wegen *is*. Het is het

grote, goddelijke spel, dat zichzelf speelt in en als 'ik en de wereld'. Het is niets en het is alles dat bestaat.

Het is het individu dat tegelijk bestaat en niet bestaat en dat niet weet wat het nou moet geloven.

Geloof, een kwestie van genen?

Het is interessant om te lezen hoe het fenomeen religie door hersenwetenschappers wordt geanalyseerd in termen van hersenfuncties, chemische stoffen en specifieke hersengebieden die op dit gebied actief zijn. Dick Swaab bijvoorbeeld definieert spiritualiteit, een eigenschap waarvan hij stelt dat iedereen die in zekere mate heeft en die voor vijftig procent genetisch bepaald is, als de ontvankelijkheid voor religie. Religie definieert hij vervolgens als de 'lokale' invulling van spirituele gevoelens (lokaal in de zin van ingekleurd door je geboortegrond, door hoe je als klein kind door ouders en omgeving bent geprogrammeerd). Er is zelfs een gen gevonden waarvan kleine variaties de mate van spiritualiteit bepalen en dat

wel, met gepast gevoel voor humor (en verkoopcijfers), het 'God Gen' is genoemd.

Er wordt aangenomen dat deze typische eigenschap van de mens een evolutionair voordeel moet hebben gehad, zowel in sociaal opzicht (het houdt de groep bij elkaar) als meer onmiddellijk voor het individu persoonlijk, want er zijn aanwijzingen dat er gezondheidsbevorderende aspecten aan religie zitten (maar dit laatste is omstreden, zoals natuurlijk in feite alles wat met religie te maken heeft omstreden is).

Ook blijkt uit hersenonderzoek dat indrukwekkende extatische ervaringen, die toch bij uitstek als spiritueel of religieus worden beschouwd, heel goed in neurologische termen beschreven kunnen worden en bijvoorbeeld te maken kunnen hebben met epilepsie in de temporaalkwab. Swaab zet onder andere een aantal citaten op een rij van de beroemde Russische schrijver Dostojevsky, die aan deze vorm van epilepsie leed en die daar onder geen beding vanaf geholpen wilde worden. 'Het geluk van ons, epileptici' noemde hij het en 'het is het paradijs'. Hij beschreef zijn ervaringen tijdens een epileptische aanval als 'eeuwige harmonie', 'hoger dan de liefde', 'alles is zo ontzettend duidelijk', 'geeft zo'n intense vreugde', 'in die vijf seconden doorleef ik mijn gehele leven' en 'ik voelde echt de aanwezigheid van God en was van hem doortrokken'.

Christenen, misschien ook joden en moslims, boeddhisten, non-dualisten, iedereen kan in deze beschrijvingen iets herkennen van wat hij of zij als 'het hoogste' beschouwt. Maar zonder iets aan die waardering af te doen kunnen we dus vaststellen dat religieuze ervaringen tegelijk 'gewoon' hersenfuncties zijn, waar de een meer 'aanleg' voor heeft dan de ander. Ze zijn misschien spectaculairder, maar niet hoger of lager of van een andere orde dan in je neus peuteren, schaken of de afwas doen.

Het is niet belangrijk. Het individu zal altijd zijn eigen prioriteiten stellen, ook als dat individu er volledig van doordrongen is dat al die ideeën gewoon maar wat elektrische activiteit en chemische processen in zijn hoofd zijn. En dat al die processen hun eigen gang gaan zonder dat daar een individu aan te pas komt. Sterker nog, het idee een individu te zijn, het 'bewustzijn' dat *ik* dit doe, dat denk of weer iets anders geloof is onderdeel van datzelfde complex aan puur natuurlijke processen. Het bewustzijn is een illusie.

Bewustzijn, een illusie?

In sommige zichzelf non-dualistisch noemende kringen is bewustzijn een nogal heilig begrip. 'Alles wat is, is bewustzijn', 'bewustzijn spreekt', 'er *is* alleen maar bewustzijn', enzovoort, enzovoort.

Ja, het zijn goede manieren om iets te beschrijven wat onbeschrijfbaar is, goede pogingen om te wijzen naar dit, wat niet aanwijsbaar is. Maar aan de andere kant: er ***zijn*** geen manieren om werkelijk te verwijzen naar dit, of misschien moet je zeggen dat geen enkele poging om 'dit wat is' aan te wijzen, beter of slechter is dan een andere, omdat *alles* naar dit verwijst, of het daar nu naar pretendeert te verwijzen of niet. Er *is* alleen maar dit wat is en er is niets wat dit *niet* zichtbaar maakt.

Zodra goede verwijzingen veranderen in dogma's komen ze te nadrukkelijk in beeld en trekken ze de aandacht enkel nog naar zichzelf. Daarmee zijn ze rijp voor de sloop en het heilige woord bewustzijn is hier echt geen uitzondering op. Ook naar dit fenomeen kunnen we dus gerust eens proberen te kijken vanuit het perspectief van de per definitie alles ontheiligende wetenschap. Wat heeft de neurologie ons over bewustzijn te zeggen?

Om te beginnen is 'de wetenschap' heel goed in het *lokaliseren* van bewustzijn, dat wil zeggen in het heel precies meten van hersenactiviteit die met bewustzijn verband houdt, zodat nauwkeurig in kaart kan worden gebracht welke onderdelen van onze hersenen hierbij betrokken zijn en welke niet. Nu is binnen de context van dit boek de exacte inhoud van zulke 'landkaarten' niet zo belangrijk, maar het is wel fascinerend om (bijvoorbeeld in het reeds genoemde boek *De vrije wil bestaat niet* van Victor Lamme) te lezen wat er niet allemaal in een brein moet gebeuren voordat er iets ontstaat wat wij bewustzijn noemen en vooral hoeveel er in ons brein gebeurt *zonder* dat we ons daarvan bewust zijn.

Dit roept natuurlijk de fundamentele vraag op wat bewustzijn nou eigenlijk *is*, een vraag die misschien vrij moeilijk en erg theoretisch lijkt, zeker als de filosofie zich

ermee gaat bemoeien, maar die wordt gerelativeerd als we beseffen dat talloze experimenten hebben laten zien dat bewustzijn niet stuurt, maar alleen observeert en formuleert (er een verhaal van maakt). Daarbij gaat het bewustzijn ook nog eens behoorlijk selectief te werk, want lang niet alles wat waargenomen wordt dringt tot het bewustzijn door en het verhaal dat er achteraf van gemaakt wordt blijkt maar al te vaak aantoonbaar onjuist.

Zo beschrijft Lamme het fenomeen *blindsight*, wat inhoudt dat in sommige gevallen uit het *gedrag* van mensen die geheel of gedeeltelijk blind zijn ten gevolge van een hersenbeschadiging (zonder schade aan het netvlies) kan worden opgemaakt dat ze tóch waarnemingen doen, maar *zonder* dat ze zich daarvan bewust zijn. Hun wordt bijvoorbeeld gevraagd om te raden in welke richting iets of iemand beweegt en hoewel ze bij hoog en bij laag volhouden dat ze niets zien (en in sommige gevallen zelfs weigeren aan het experiment mee te werken omdat ze denken voor de gek te worden gehouden) hebben ze het bijna altijd goed. Op dezelfde manier kunnen voorwerpen of mensen worden aangewezen en zelfs het aflezen van emotie van gezichten blijkt tot op zekere hoogte mogelijk. En dit alles zonder dat deze 'proefpersonen' zich ook maar van de geringste visuele waarneming bewust zijn! Het lijkt erop, aldus Lamme, dat er twee gescheiden systemen be-

staan in ons hoofd, één voor het opstarten van een passende reactie op zintuiglijke waarnemingen die worden gedaan, voor gedrag dus, en één voor perceptie, waar dan uiteindelijk bewustzijn uit ontstaat. Zijn conclusie is dat van alle informatie die onze zintuigen ontvangen slechts een klein deel 'bewust' wordt en dat dit *niet* het gedeelte is dat ons gedrag aanstuurt. We doen dingen zonder dat we weten waarom, op de automatische piloot. Geen woorden, maar daden.

Zelfs geeft hij nog een aantal voorbeelden waaruit blijkt dat bewustzijn voor deze 'automatische' reacties alleen maar verstorend werkt (emoties ook trouwens). En gedachten erover komen sowieso pas achteraf, daar hebben de hersenen meer tijd voor nodig.

Vervolgens rijst natuurlijk de vraag *waarom* er dan eigenlijk bewustzijn is. Waarom spelen al die processen zich niet af in het donker? Persoonlijk zou ik geneigd zijn om hierop te antwoorden: ze *spelen* zich af in het donker en ons zogenaamde bewustzijn is gewoon één onderdeel van die processen, niet het overkoepelend orgaan dat aan de touwtjes trekt. Maar in een van de suggesties die Lamme doet kan ik me ook goed vinden, namelijk dat bewustzijn helemaal niet zo belangrijk is. Alles wat we doen, doen we omdat de schakelingen in ons hoofd dat dicteren.

Misschien moet je gewoon concluderen dat het ontstaan van bewustzijn kennelijk evolutionaire voordelen heeft gehad en dat het vooral in sociaal opzicht van betekenis is. Vanuit een dergelijke visie kan sociaal gedrag vervolgens 'in het laboratorium' worden geanalyseerd, kunnen defecten in de hersenen die een gebrekkig sociaal functioneren veroorzaken worden opgespoord en heeft de medische wetenschap weer flink wat te doen.

En zo hoort het. Het individu wil altijd iets te doen hebben.

Maar het individu zal bewustzijn altijd zien als iets wat hij of zij *heeft*. *Ik* ben me van dit en dat bewust, *ik* heb bewustzijn. Het idee dat je deze formule ook om kunt draaien en zeggen dat het individu iets 'van het bewustzijn' is, iets wat deel uitmaakt van het bewustzijn en alleen bestaat binnen de wereld van het bewustzijn, zal door het individu op zijn best als speculatief, onzin of grappig worden weggezet.

En toch is juist dit het beeld dat uit het moderne hersenonderzoek naar voren komt.

Dat de identificatie van 'ik' met 'mijn' lichaam een illusie is, wordt ook duidelijk als we zien dat die identificatie kan worden doorbroken met een eenvoudig experiment

als het plaatsen van een levensechte rubberen hand op een tafel vóór de proefpersoon, terwijl die ondertussen zijn 'echte' hand buiten zijn of haar gezichtsveld verborgen houdt. Als een proefleider in die situatie de echte en de rubberen hand tegelijk zachtjes streelt ontstaat bij de proefpersoon al na enkele minuten de merkwaardige illusie dat de zichtbare, rubberen hand zijn eigen hand is, niet de verborgen 'echte' hand.

Dit beroemde experiment laat weinig ruimte voor andere conclusies dan dat het gevoel een 'ik' te zijn gewoon één van de vele hersenprocessen is, die continu plaatsvinden en die afhankelijk zijn wat er zoal aan zintuiglijke stimuli binnenkomt. Zo vormt het individu in de loop van zijn ontwikkeling een bepaald zelfbeeld dat niet ter discussie wordt gesteld en automatisch en onbewust voortdurend wordt aangepast en geactualiseerd.

Maar dit zelfbeeld is kwetsbaar. Het kan door een experiment als dat met de rubberen hand worden verstoord en door een hersenbeschadiging sterk worden aangetast. Letterlijk schrijft Lamme: 'De relatie tussen de processen in het brein die ons gedrag aansturen en de mechanismen die het "ik"-gevoel creëren is nogal fragiel. Omdat die twee processen in hetzelfde lichaam zitten lijken ze bij elkaar te horen en lijkt er een oorzakelijk verband te zijn tussen wat "ik" voel en wat mijn lichaam doet. Maar dat is schijn. In werkelijkheid zijn "ik" en mijn lichaam niet veel meer dan goede vrienden.' (*De vrije wil bestaat niet*, pagina 179).

Vervolgens onderzoekt hij wat er gebeurt als die vriendschap wordt verbroken. 'Wat gebeurt er als het "ik" en de andere hersenprocessen voorgoed van elkaar worden gescheiden?'

Deze ogenschijnlijk nogal academische vraag wordt concrete werkelijkheid voor mensen waarvan door een hersenbeschadiging of door medisch ingrijpen de rechterhersenhelft van de linker gescheiden is. De rechterhersenhelft kan geen taal produceren en kan iets wat alleen door de rechterhersenhelft wordt waargenomen niet benoemen. Bovendien is de linkerhersenhelft ook nog eens veel beter in logisch en analytisch denken, kortom in het proberen te begrijpen van datgene wat waargenomen wordt. Dat leidt ertoe dat in (experimentele) situaties waarin de linkerhersenhelft niet ziet wat de rechterhelft wél kan zien de linkerhelft, onbekommerd en zonder de werkelijke logica van wat er 'rechts' gebeurt te begrijpen, verklaringen voor het waargenomen gedrag verzint. Omdat de linkerhersenhelft ook nog eens dominant is neemt de betreffende patiënt of proefpersoon deze verklaringen voetstoots voor juist aan, hoe absurd ze 'objectief' gezien ook zijn mogen.

Deze functie van de linkerhersenhelft is door de ontdekker ervan, de Amerikaan Michael Gazzaniga, de *brain interpreter* genoemd, hetgeen door Victor Lamme zeer gevat als 'de kwebbeldoos' wordt vertaald. De kwebbeldoos is – ook bij mensen zonder hersenbeschadiging – de hele dag op zoek naar patronen (en vindt ze ook, of ze er nu zijn of niet) en levert dus feitelijk continu commentaar op de onbewuste gedragspatronen die in de rechterhersenhelft worden aangestuurd. Dit gedrag, dat ontstaat vanuit een optelsom van onbewuste invloeden (zoals gebeurtenissen uit het verleden en genetisch bepaalde voorkeuren) wordt van een 'logische' reden voorzien en toegeschreven aan een sturend 'ik'. Lamme's conclusie laat aan duidelijkheid niets te wensen over: "Het door de brain interpreter geconstrueerde 'ik' denkt te weten hoe het zit, denkt te bepalen wat er gebeurt. Maar het brein weet wel beter. Dat gaat gewoon ongestoord zijn gang".

Het is een hele mondvol en een echte wetenschapper (of eigenlijk dus zijn kwebbeldoos) zal deze bevindingen en conclusies niet zonder slag of stoot laten passeren. In feite zal zelfs geen enkel individu dat doen. Waar woorden zijn, vallen er weerwoorden en staat het individu zijn mannetje.

Maar in discussies zijn we hier niet geïnteresseerd. Het is niet mijn bedoeling om autoriteiten te hulp te roepen om 'mijn' beweringen en theorieën gezag te geven. Als ik dat wél zou willen, zou het trouwens ruim voldoende zijn om Albert Einstein te citeren, die al vele decennia geleden tot de conclusie kwam: 'De mens ervaart zichzelf, zijn gedachten en gevoelens als iets wat van de rest is afgescheiden, een soort optisch bedrog van zijn bewustzijn.' Wat wil je nog meer?

Maar 'ik' heb geen theorieën en 'ik' doe geen beweringen, ook al zou je op grond van de grote lappen tekst die hier worden geproduceerd misschien het tegenovergestelde denken. Dat theorieën en beweringen werkelijk bestaan is een illusie. En dat 'ik' besta al helemaal.

Maar wat is een illusie eigenlijk? Is ook een illusie niet 'gewoon' een illusie, zoals al die andere begrippen het ook zijn?

Illusie, de laatste illusie

Natuurlijk! Hier zijn geen uitzonderingen op. Ook een illusie is een illusie. We komen hier aan de uiterste grens van wat nog met woorden gezegd kan worden en ik zou er dan ook verstandig aan doen om nu mijn mond te houden. Maar dat lukt me niet. Niets laat zich niet het zwijgen opleggen door het besef dat er niets te zeggen valt.

Erop wijzen dat iets niet bestaat, of dat het een illusie is, is weliswaar correct, maar desondanks is het altijd en overal niet meer dan de helft van het verhaal. De dingen bestaan niet, maar er bestaat ook niets *anders* dan de dingen. De dingen zijn alles wat er is en alles is niets. In de woorden van Nisargadatta Maharaj: 'Te zien dat ik niets ben is wijsheid, te zien dat ik alles ben is liefde'.

'Mijn leven is een voortdurend op en neer gaan tussen deze twee' voegde hij er nog aan toe en ik denk dat het inderdaad niet anders beschreven kan worden dan zo. Schijnbare tegenpolen kunnen door de schijnbare hersenen van het schijnbare individu niet *tegelijk* worden waargenomen of althans niet bewust gemaakt. In de wereld van het individu is er altijd van alles aan de hand en dat is ook de enige manier waarop 'het altijd zijnde niets' zichzelf aan zichzelf laat zien. Er zit niets *achter* de dingen, je hoeft niet naar iets anders op zoek te gaan. De dingen *zijn* niets. Niets dat alleen gekend kan worden als alles. De dingen bestaan en ze bestaan niet. Te denken dat ze bestaan is een illusie, maar te denken dat ze niet bestaan is ook een illusie. Het is de illusie zelf, die de laatste illusie is.

Er *is* geen illusie, er is alleen maar werkelijkheid. En die is een illusie.

Geen vragen, geen antwoorden

Nou, nou, nou. Wat een ingewikkelde verhalen allemaal. En erg veel lijn zie ik er niet in? Kan dat niet wat duidelijker?

Waarschijnlijk wel, ja. Maar dan zijn we snel uitgepraat, hoor.

O, maar dan wil ik toch wel graag even je duidelijke versie horen.

Dit is het. En dat is alles.

Nou, dat is wel weer héél kort en cryptisch, op het cynische af zelfs. Kun je dat niet een beetje uitleggen?

Nee. Maar ik wil het wel doen, hoor! Alleen zijn we dan nog wel even bezig. En denk vooral niet dat jij of wie dan ook daar ook maar een millimeter mee verder komt.

Goed. Dat zal ik dan niet denken.

Ik ben benieuwd.

Het spel

Zo speelt wat wij het leven noemen, maar waarvoor ook de term 'het spel' wel gebruikt wordt, zich af. Vredig, onverstoorbaar, vol onbegrip en vol verlangen naar dat wat er niet is. Ongevraagd en onaangekondigd is daar plotseling het individu. Tegelijkertijd verschijnt er een soort achtergrond van tijd en ruimte, waarin het individu onmiddellijk begint met om zich heen te kijken, te ordenen en te benoemen wat het ziet. En met van alles en nog wat te willen: dit moet weg, daar moet ik heen. Dit wel, dat niet. Waarnemingen zijn nooit statisch en worden niet in een vacuüm gedaan, maar staan in een groot verband van handelingen, beweging, gedachten en emoties. De film loopt en is niet stil te zetten. Er is leven en

er is een beleving ván dat leven. Prettig, onprettig. Goed, fout. Lekker, vies. Ja, nee. Het ik beleeft al die belevingen en hoopt ze naar zijn hand te kunnen zetten. Het kan ook met andere ikken in discussie gaan, ze om hun mening vragen, kwaad of verliefd op ze worden.

Zo *lijkt* het althans en binnen die wereld, dat leven van het individu, *is* het gewoon zo. 'In werkelijkheid', zegt de wijze, die ook wel bekend staat als de verlichte of de leraar, 'is er niets en is het leven zoiets als een droom, een boek of een film. Niets maakt zichzelf zichtbaar aan zichzelf door een individu, nee twee, nee talloze individuen te *zijn* en te doen alsof dat echt is'. Interessante visie. En als niets zichzelf vraagt om die visie wat nader uit te leggen dan antwoordt hij dat uitleg niet mogelijk is, dat je hoogstens een beschrijving kunt geven van dat wat is, maar dat die altijd tekort zal schieten.

Maar ook de wijze (of is het de dorpsgek?) maakt deel uit van die droom, zijn woorden zijn droomwoorden en zijn poging tot beschrijving is een droompoging. Zijn werkelijkheid *is* geen werkelijkheid. Zijn niets stelt niets voor.

Het liefst zou ik een boek als dit met verdwijnende inkt schrijven, zodat iedere zin of iedere alinea slechts één keer te lezen is en dan verdwijnt. Geen kans voor de lezer (én voor de schrijver!) om terug te kijken, woorden te herkauwen, iets te denken als 'hé, hoe zit dat nou?'.

Misschien is dit ook wel wat de evangelist Johannes bedoelde toen hij Jezus, geconfronteerd met een opstootje van schriftgeleerden, Farizeëen en een overspelige vrouw, zijn beroemde wijze woorden met zijn vinger in het zand liet schrijven in plaats van ze in marmer te houwen. Het gaat niet om woorden. Blijkbaar vond Jezus (of Johannes) zelfs deze klassiek geworden tekst, 'Wie van jullie zonder zonde is, laat die als eerste een steen naar haar werpen', niet belangrijk genoeg om hem voor de eeuwigheid te behouden (wat overigens wél gebeurd is natuurlijk).

Het is niet nodig. Er *is* alleen maar dit en iedereen die iets anders beweert zegt op zijn manier toch precies dit. Dit kan niets anders zeggen dan dit. Maar doet dat wel op ontelbaar veel verschillende manieren.

Het hele verhaal

Er is een beroemde parabel over een wegwijzer, die ons iets leert over het fenomeen 'spirituele zoektocht'. Drie zoekers trekken door de woestijn en beginnen zich na dagenlang ontberingen te hebben geleden ernstig af te vragen waar ze in vredesnaam aan begonnen zijn. Dan komen ze tot hun grote verbazing bij een wegwijzer, waarop ze lezen dat het grote geluk hun wacht als ze nog vijftien kilometer in oostelijke richting lopen. De eerste zoeker is dolgelukkig. Hij weet dat ze nu gered zijn en dat alle inspanningen niet voor niets zijn geweest. Het liefst zou hij onmiddellijk in de aangegeven richting willen vertrekken. Maar tot zijn grote ontzetting wordt een van zijn metgezellen razend, trekt de houten paal uit de grond en begint

de wegwijzer tot brandhout te slaan. 'Wat een onzin! En wat een weerzinwekkende manier om serieuze zoekers te bespotten' brult hij.

De derde echter staat als door de bliksem getroffen, maar met een gelukzalige glimlach op zijn lippen, ongericht voor zich uit te kijken. Zodra de anderen dit in de gaten krijgen vragen ze hem bezorgd of hij zich wel goed voelt, maar hun ongerustheid wordt alleen maar groter als hij antwoordt: 'Begrijpen jullie het dan niet? Deze absurde aanwijzing maakt alles duidelijk. Die wegwijzer doet helemaal niet ter zake. We hoeven nergens naartoe. Zie je die kleine cactus die ernaast staat? Dat is de échte wegwijzer. Zijn naalden wijzen alle kanten op, maar ondertussen blijft hij gewoon staan waar hij staat. Hij groeit alleen maar en doet verder niets. Voor mij geen zoektocht meer. Ik ga terug naar huis en word weer timmerman.'

Het is een mooi verhaal dat in allerlei verschillende varianten in alle hoeken en gaten van de wereldliteratuur terecht is gekomen. Weinig bekend is echter dat het verhaal met dit schijnbare hoogtepunt nog helemaal niet is afgelopen.

Het gaat verder vanaf het moment dat de derde zoeker weer thuiskomt, alleen, want zijn twee medezoekers zijn ondanks hun verschil van mening samen verder gegaan en van hen is nooit meer iets vernomen. Hij brengt aan

vrienden en familieleden verslag uit van wat er is gebeurd. Enkelen van hen zijn diep onder de indruk en besluiten de plaats op te zoeken waar zich dit alles heeft afgespeeld. Dankzij de restanten van de kapot geslagen wegwijzer vinden ze de bewuste plek inderdaad terug en in grote vreugde werpen ze zich voor de stoffige cactus in het zand. Vervolgens begieten ze de plant met het kostbare water dat ze bij zich hebben en hangen er een witte doek omheen. Ook gebruiken ze het hout van de wegwijzer om een hekje rondom de cactus te timmeren en bevestigen ze stukken papier aan dat hek, met daarop in drie talen het verhaal van wat zich hier heeft afgespeeld.

Er komen meer pelgrims en enkele jaren later trekt er een grote delegatie, compleet met een karavaan van met bouwmateriaal beladen kamelen, over de inmiddels goed bewegwijzerde route naar de cactus en bouwt er een stenen tempel overheen, die uitbundig wordt gedecoreerd met fresco's en beelden, waarin het hele verhaal nog eens goed zichtbaar gemaakt wordt. Er worden ook andere gebouwen neergezet en de woestijngrond eromheen wordt geïrrigeerd en ontgonnen.

Nog weer enkele jaren later ligt er een verharde weg en staan er *overal* wegwijzers. Er is een levendige handel ontstaan in souvenirs en amuletten (vooral splinters van de oorspronkelijke wegwijzer en naalden van de cactus

doen het goed), er is een kloostergemeenschap en er wordt overwogen om deze heilige plaats enkel nog toegankelijk te maken voor leden van een nieuw opgerichte gemeenschap. Hiervan kun je lid worden als je plechtig belooft om niet langer te zoeken. De oorspronkelijke (ex-)zoeker is allang overleden, jong gestorven bij een ongeluk op een bouwplaats, maar de beweging is naar hem genoemd en hij wordt op de oprichtingsakte als grondlegger vermeld. Deze organisatie wordt een groot succes en zal nog eeuwenlang een maatschappelijke factor van betekenis blijven. Ook de geschriften van de 'grondlegger' (hij was analfabeet, maar desalniettemin duikt er al snel na zijn dood een grote hoeveelheid teksten op die aan hem worden toegeschreven) blijven nog heel lang gezaghebbend en worden ook nu nog zowel vereerd als gelezen.

Het eerste, beroemde, deel van dit verhaal is een klassieker geworden in de spirituele en wijsheidsliteratuur, het tweede is als zelfstandig verhaal wel bekend gebleven, maar het wordt voornamelijk nog bestudeerd door studenten sociale of godsdienstgeschiedenis en het besef dat de beide verhalen oorspronkelijk één geheel vormden is in de loop der tijden vrijwel verloren gegaan. Zo gaat dat als je als verhaal in verschillende vakgebieden terechtkomt.

De een vindt dít interessant, de ander dát en voor je het weet ben je *twee* verhalen geworden.

En dat is goed zo. Het verhaal heeft het niet nodig om in zijn geheel te worden gekend. Het individu misschien wel, want dat heeft *altijd* wel iets nodig en denkt *altijd* dat het meer (of minder) moet weten dan het weet. Maar dat maakt allemaal deel uit van het verhaal en een verhaal is *altijd* heel, ook al lijkt er in het verhaal zelf te staan dat het nou juist *niet* heel is.

Heel en niet heel, individu en verhaal, het zijn ook hier weer van die schijnbare tegenstellingen, die weliswaar overbodig zijn, maar wel noodzakelijk om iets te kunnen zeggen wat niet gezegd *kan*, maar ook – nog veel erger – niet gezegd *hoeft* te worden.

Het individu heeft geen verhalen nodig, want het individu *is* een verhaal. En dat is – in een notendop – de inhoud van *ieder* verhaal, of dat nu in het verhaal staat of niet.

Heiligen, schrijvers en wetenschappers

Uit eigen ervaring weet ik dat goede verhalen, zoals dat van de drie zoekers uit het vorige hoofdstuk, een buitengewoon krachtig effect kunnen hebben. Toen ik voor het eerst een boek van Tony Parsons in handen kreeg en daarin las hoe er alleen eenheid is, maar dat die eenheid schijnbaar en volstrekt zonder enige reden of noodzaak twee wordt – maar tegelijkertijd ook volledig één blijft – was ik, net als de derde zoeker in het verhaal, als door de bliksem getroffen. Tijd en ruimte (een wegschemerende herfstnamiddag en een rustig café in Amsterdam) vielen een fractie van een seconde, die een eeuwigheid leek te duren, weg. Literair georiënteerd als ik ben schoten de bekende dichtregels 'Ik wou dat ik twee hondjes was, dan

kon ik samen spelen' door mijn hoofd. Luchtig, speels, schijnbaar oppervlakkig en niet-serieus, maar in dit ene indringende moment diep, glashelder en zo volkomen afdoende dat ik later de meer serieuze poëzie nooit meer serieus heb kunnen nemen.

Maar hoe mooi en leerzaam men over het algemeen een verhaal als dat van de drie zoekers ook vindt, het verhaal dat zulke verhalen óók maar gewoon een verhaaltje zijn stuit voornamelijk op onbegrip en vaak op weerstand. Logisch! Het individu (dat immers *zelf* niet meer dan een verhaal is) is altijd op zoek naar nieuwe, interessante verhalen die goed in zijn of haar eigen verhaal in te passen zijn of er in ieder geval redelijk op aansluiten. Iedere nieuwe bevestiging van het verhaal 'ik besta' is welkom. Dat gaat, zoals we ook bij moderne hersenwetenschappers als Victor Lamme kunnen lezen, volkomen automatisch en buiten iedere vorm van bewust 'willen' om.

Maar het basisverhaal, het 'ik besta', daaraan mag niet getornd worden. Dat zou wel eens enorme angsten (en tegenaanvallen!) los kunnen maken, angsten die heel letterlijk existentieel zijn, namelijk voortkomend uit de basisangst dat mijn 'eigen' verhaal *werkelijk* alleen maar een verhaaltje zou blijken te zijn. Als 'ik' niet besta en als al mijn verhalen over 'ik en de wereld' niet bestaan is er geen

enkel houvast meer waaraan 'ik' in die ziedende stormen van 'de wereld' mezelf zou kunnen vasthouden.

Misschien is het zo dat die existentiële angst vooral onmiddellijk loskomt bij 'ikken' wier verhaaltje over zichzelf toch al uiterst fragiel is, die met andere woorden toch al weinig fiducie in de werkelijkheid van hun verhaal hebben. En dat 'gewoon', nuchter onbegrip vooral de reactie is van 'ikken' bij wie de verdediging goed in elkaar zit, ijzersterk is, niet geschokt kan worden door machteloze woordjes als 'jij bestaat niet' of andere onzin in die trant. Maar dit doet weinig ter zake. Ook in dit opzicht heeft ieder schijnbaar individu zijn eigen schijnbare verhaal en het is nergens voor nodig om hierover te generaliseren.

Er bestaan ook andere verhalen, niet opgebouwd uit woorden, maar uit emoties en ook die kunnen buitengewoon indringend zijn. Een ontmoeting met 'iemand' die niet zozeer iets zegt, maar iets uitstraalt, laat geen enkel individu onberoerd. Meer nog dan met woorden of ideeën wil het schijnbare individu gesterkt worden met emoties en niets is in dit opzicht weldadiger dan de onderdompeling in liefde die, als men geluk heeft, hier en daar bij bijzondere mensen te halen valt. Je zou deze mensen 'heiligen' kunnen noemen en in veel culturen wordt dit ook zonder gêne gedaan, bijvoorbeeld in India, waar het eerder

vreemd (en zeker onbeleefd) gevonden wordt om mensen als Sri Ramana Maharshi *niet* als een heilige te zien.

Maar ook het verhaal van Ramana, hoe krachtig en effectief het ook zijn mag, is uiteindelijk gewoon maar een verhaaltje en dat geldt voor *al* die verhalen van *al* die bijzondere mensen in wier aanwezigheid je ik lijkt op te lossen in een warm bad van genezende liefde.

Er *is* geen ik dat in liefde opgelost of met inzicht bevrijd moet worden. Er *is* gewoon geen ik. En als het individu, dat *denkt* rondom een ik gecentreerd te zijn, maar in werkelijkheid onbegrensde open ruimte is, dit niet-bestaande ik wil oplossen, bevrijden of gewoon maar wat opkalefateren, dan is dat in feite niet meer dan een spelletje, of iets respectvoller: dan is dat Het Grote Goddelijke Spel. Of, om weer even naar de wetenschappers terug te keren, dan is de kwebbeldoos weer aan het werk.

Om Victor Lamme nog maar eens te citeren: 'Het "ik" is een illusie, een vreemd samenstel van functies, die in eerste instantie dienen voor het functioneren in een sociale omgeving. Het idee dat het "ik" bepaalt wat we doen is meer dan een illusie. Het is een regelrechte vergissing'.

Ook dat is maar een verhaal natuurlijk en niet 'Het Verhaal, dat aan alle andere verhalen een einde maakt'. Er is – gelukkig – niks mis met verhalen. Uiteindelijk is er alleen maar *dit* en dat *dit* zichzelf spontaan in verhalen vertaalt zegt eigenlijk al voldoende. *Ieder* verhaal is heilig en ieder verhaal is de perfecte uitdrukking van dit wat niet uitgedrukt kan worden. Maar wat wel continu uitgedrukt *wordt*. Lijkt te worden. Want het is maar een verhaal.

Een ander perspectief

Kan er dan eigenlijk überhaupt wel iets gezegd worden? Zoals zo vaak in dit boek, komen we hier inderdaad op een punt waar de futiliteit van willekeurig welk antwoord dan ook zó voelbaar wordt dat een mond vol tanden het enige is wat ons resteert. Maar desalniettemin, wat een scala aan antwoorden is hier mogelijk! 'Nee, uiteindelijk kan er niets worden gezegd'. 'Ja, er *worden* dingen gezegd, en *dus* kan er iets gezegd worden'. 'Nou, er *lijken* dingen gezegd te worden, maar dat is schijn. In werkelijkheid wordt er nooit iets, wat dan ook, gezegd'. 'Er *lijkt* iets gezegd te worden, maar er is geen zegger, geen gezegde en geen hoorder van wat er al of niet gezegd wordt'. 'Niets zegt alles en alles dat gezegd wordt is niets.'

En dan laat ik de échte onzin, uitspraken in de trant van 'doe nou maar braaf wat ik je zeg, dan zal je zeker dit of dat bereiken' nog buiten beschouwing.

Gek word ik (of is het 'wordt *het* ik'?) ervan en dat is niet zo gek, want het bevattingsvermogen van het menselijk brein wordt hier tot het uiterste opgerekt en eigenlijk zijn we zelfs al ver over de grens. Gelukkig is de kwebbeldoos aanzienlijk flexibeler. Die doet niet aan logica of redelijkheid en is op ieder willekeurig moment bereid om van de grootste onmogelijkheid een plausibel verhaal te maken. Net als in een droom! Trouwens, met de creatie van het 'ik' heeft de kwebbeldoos in feite allang zijn meesterproef afgelegd en bewezen dat hij tot alles in staat is. Want wie zou iets onzinnigers kunnen verzinnen dan het lachwekkende idee dat 'ik' een van de rest van de wereld afgescheiden entiteit ben, dat 'ik' bepaal wat er met 'mij' gebeurt en dat 'ik' nu leef en straks dood ben (en daar nog eens doodsbang voor ben ook). Kan het idioter? Is grotere onzin dan dit megalomane waanidee denkbaar?

Het is duidelijk: voor de kwebbeldoos is niets onmogelijk. En is er eenmaal een ik, dan komen de verhalen over 'ik en de wereld' vanzelf, compleet met emoties en geconditioneerde gedragspatronen. Is de droom eenmaal gestart,

dan zijn de grootste onmogelijkheden niet alleen mogelijk, maar de gewoonste zaak van de wereld en is juist het oorspronkelijke perspectief, waar geen ik in voorkomt, als bij toverslag absurd en lachwekkend geworden.

En dat is prachtig. Het is niet alleen zoals het nu eenmaal gaat, het is zoals het *hoort* te gaan, om maar even naar de taal van de redelijkheid terug te keren.

De uitdrukking 'het oorspronkelijke perspectief' roept associaties op met zen-terminologie, zoals bijvoorbeeld in de beroemde koan 'Wat was je oorspronkelijke gezicht voordat je ouders geboren waren?'. Maar er wordt hier (of in zen) natuurlijk niet beweerd dat er een 'je' is die naar 'zijn' oorspronkelijk gezicht of naar 'het' oorspronkelijk perspectief op zoek moet gaan of iets dergelijks. Dat is nou juist het perspectief van het verhaal, van de droom, van de kwebbeldoos. Het oorspronkelijk perspectief is voor 'jou' of voor 'mij' gewoon niet mogelijk en er hoeven, door 'wie' dan ook, geen acrobatische toeren te worden uitgehaald om dit tóch te proberen. Zoals 'je' in de droom niet wakker *kan* zijn, zo kan de kwebbeldoos niet buiten zijn eigen verhaal treden. Is er een droom, dan is er een ik, is er het oorspronkelijk perspectief, dan is er geen ik. Maar het merkwaardige is: die twee 'toestanden' zijn één, ze zijn volstrekt ongescheiden en niet-twee. Nogmaals, het is om gek van te worden.

Maar gek worden is iets dat alleen 'mij' kan overkomen, het is een concept dat enkel realiteit heeft binnen het verhaal van 'ik en de wereld'. Het gebeurt alleen in de droom.

Buiten de droom gebeurt er niets, is er niets en hoeft er niets. Maar het mysterie is dat dit niets niet het niets is zoals het ik dat kent of denkt te kennen. Het niets is geen leeg niets, het is een vol niets. Vol met het alles, dat *lijkt* te zijn, *lijkt* te gebeuren en *lijkt* te moeten. Het andere of zo men wil het oorspronkelijke perspectief is geen kale isoleercel, het is een zijn in en als de volle werkelijkheid. Het *is* de volle werkelijkheid.

De term 'perspectief' is trouwens enigszins misleidend, zoals woorden *altijd* zo heerlijk misleidend zijn, omdat hij suggereert dat er 'iemand' is die 'ergens' naar kijkt en dat op een bepaalde manier zou moeten doen. Wat hier bedoeld wordt is een perspectief zonder kijker, zonder iets dat gezien wordt en in feite zelfs zonder perspectief. Maar ook dat is weer niet wat wordt bedoeld, want op deze manier geformuleerd klinkt het weer alsof we toch die kale isoleercel binnen stappen, waar het leven koud en misschien zelfs afwezig is.

Dit is onverwoordbaar en onverklaarbaar. En dat is geen holle frase, maar een eenvoudige, nuchtere constatering.

Het is tevens een welgemeende waarschuwing dat hier niets zinnigs over gezegd *kan* worden. 'De essentie van spiritualiteit is te komen tot een juist begrip van het leven, de waarheid en de onwaarheid te ontdekken over wie we zijn. Het enige dat ontdekt *kan* worden is de onwaarheid' zei Nisargadatta Maharaj een halve eeuw geleden al. Het is een vlijmscherpe analyse van de menselijke kwebbeldoos avant la lettre.

'Onze' enige troost is dat er ook niets verwoord, verklaard of ontdekt *hoeft* te worden.

De zin en onzin van begin- en eindpunten

Altijd weer opnieuw is dus het eindpunt van wat er gezegd wordt dat er niets gezegd kan worden. Maar hoe wonderlijk, iedere keer weer is dit eindpunt tegelijkertijd ook het sein om toch weer iets te zeggen! Het doet me denken aan een prachtig zenverhaal, waarin een jonge monnik urenlang bezig is om de kloostertuin schoon te vegen en aan te harken. Net als hij tevreden constateert dat het werk gedaan is, dat alle afgevallen herfstbladeren keurig zijn weggeveegd en de tuin er weer piekfijn bijligt, wordt hij aangesproken door de oude zenmeester van het klooster, die al een tijdje belangstellend, maar zwijgend heeft staan toekijken. 'Mooi gedaan, jongeman, mooi gedaan. Een prachtige tuin. Toch heb je één klein, maar

essentieel detail over het hoofd gezien. Vind je het erg als ik dat nog even voor je in orde maak?' De monnik is er niet gerust op, want deze vreemde oude man doet en zegt wel vaker dingen waar hij niets van begrijpt, maar gezien de hiërarchische verhoudingen in het klooster kan hij niet anders dan beleefd knikken en hem zijn gang laten gaan. De meester loopt zonder aarzelen op de nu bijna kale boom in het midden van de tuin af en schudt krachtig aan de stam. Als enkele seconden later de tuin opnieuw vol verdorde herfstbladeren ligt en er dus weer vrijwel net zo uitziet als een paar uur eerder, kijkt hij de jonge monnik tevreden aan. 'Zo, nu is je werk af' zegt hij vriendelijk en loopt weg, de monnik in opperste verwarring achterlatend.

Natuurlijk loopt deze zenmeester het risico dat de monnik hem na van zijn verwarring te zijn bijgekomen achterna rent, beleefd tegenwerpt dat de tuin er nu inderdaad ***bijna*** volmaakt bijligt, maar dat ook de meester toch nog één klein, maar zeer belangrijk detail vergeten is, dat hij alle bladeren gewoon weer opnieuw wegveegt en de meester vervolgens vriendelijk meldt dat ook *diens* werk nu helemaal af is. Aannemende dat de zenmeester een echte zenmeester is zal hij dit echter niet als een persoonlijke belediging, maar als een uiting van diep inzicht beschouwen

en eindigt het verhaal ermee dat ze broederlijk gearmd terug naar het klooster lopen, waar ze ten slotte, zoals dat in zenverhalen zo gaat, in opperste eensgezindheid een goede kruik sake opentrekken en nog vele, vele toasten uitbrengen op het leven in het algemeen, de afgevallen bladeren in het bijzonder en wie weet wat al niet meer.

De vrees dat iemand het eindpunt van je verhaal ontmaskert als het beginpunt van weer een volgend verhaal is ongegrond. Er *is* alleen maar één groot, doorlopend verhaal. En dat kan je eigenlijk geen verhaal meer noemen. Het is gewoon dit.

Dit is het

Dit is vrijheid. Dit wat is, is volkomen vrij en *is* volmaakte, stralende vrijheid. En daarmee wordt niet bedoeld een theoretisch 'dit' of een of ander abstract idee van 'vrijheid'. Het is een simpele, prozaïsche constatering: *dit* is vrij. Vóórdat woorden, gedachten of emoties zichzelf op de voorgrond kunnen dringen is er gewoon niets anders dan pure vrijheid. En nadat woorden, gedachten of emoties zich onvermijdelijk toch op de voorgrond hebben gedrongen is die vrijheid er nog steeds, maar nu – schijnbaar – in een heel andere gedaante, want nu is er een individu en voor het individu betekent vrijheid zijn of haar eigen *individuele* vrijheid. Die is er niet en werkelijke vrijheid is voor het individu onzichtbaar.

En het gekke is: die twee 'toestanden' (die geen toestanden zijn) zijn even 'goed'. Sterker nog: ze zijn identiek. *Dit* is altijd tevreden met dat wat is, ook als daar een individu tussen lijkt te zitten dat er heel anders over denkt. 'Ik' voel me *nooit* echt vrij en heel vaak zelfs totaal *on*vrij.

Maar ondertussen vindt al die schijnbare onvrijheid plaats in en als uitdrukking van *de* volmaakte, zuivere vrijheid. Onvrijheid als de perfecte expressie van vrijheid. En ja, daar zijn we weer: hier valt dus niets, helemaal niets over te zeggen.

En toch. Het enige dat ontdekt kan worden is onwaarheid, het enige dat gezegd kan worden is onzin. Dus of 'ik' nu zwijg of verder schrijf, wat kan 'ik' anders dan onzin uitkramen? En waarom zou 'ik' dat dan *niet* doen?

Het moge de lezer inmiddels duidelijk zijn dat er in dit boek niets, maar dan ook werkelijk niets te halen valt. Deze bladzijden te lezen is een verspilling van tijd en energie die op talloze manieren heel wat profijtelijker kunnen worden ingezet. En dat is geen koketteren met een 'hogere wijsheid' of iets dergelijks, het is gewoon een onverbloemde korte samenvatting van de inhoud van dit boek. Voor het individu is hier niets te halen, want het individu wordt hier totaal niet aangesproken of in een van zijn vele noden verzorgd.

Dat kan erg confronterend zijn en daarom is het misschien maar beter om dat hier even onomwonden en schriftelijk vast te stellen. Het individu dat deze tekst niet begrijpt of niet langer wil lezen is niet gek, maar heeft gewoon gelijk. Echt waar. Leg dit boek weg en ga iets leukers lezen. Dat doe ik zelf ook als ik het af heb.

Maar dat laatste kan nog wel even duren, want telkens weer opnieuw vormen zich woorden in dit hoofd, vliegen er vingers over een toetsenbord, worden er koppen koffie gedronken en verschijnt er weer iets op een beeldscherm. Het lijkt zo zinvol allemaal en soms zo zinloos. Maar dit zijn beoordelingen uit de wereld van het individu, dat zijn tijd altijd zo zinvol mogelijk wil besteden. Er *is* geen individu en er *is* geen tijd en een 'zin' achter dit alles is er al helemaal niet.

Dit is volkomen zinloos. Het leven is volkomen zinloos. Het leven is vrijheid, volmaakte, onbegrensde vrijheid. Is het niet verrukkelijk?

En dit ook

Nee, dat zal het individu niet verrukkelijk vinden. Het woord 'zinvol' is een belangrijke bouwsteen in het beeld dat de meeste mensen van hun leven hebben. En 'vrijheid' is een begrip dat alleen betekenis heeft als er *on*vrijheid tegenover staat, als er gevochten moet worden om die vrijheid te verwerven, om zich af te zetten tegen *dit* wat pure vrijheid is.

Het is om te lachen en het is om te huilen en vooral dat laatste wordt dan ook volop gedaan. Maar de hersengebieden die 'verantwoordelijk' zijn voor het bestaan en het functioneren van het ik worden daar niet warm of koud van. Die gaan gewoon hun onverstoorbare, chemisch gereguleerde gang. Of het nu zinvol of prettig is

om 'iemand te zijn', het 'ik' is kennelijk ergens tijdens de evolutie ontstaan en nu is het er. Daar is niets goed of fout aan.

Het is tenslotte maar een verhaal, geen werkelijkheid. En verhalen zijn er zoveel, waarom zou 'ik en de wereld' er niet ook een mogen zijn?

Het eeuwige misverstand in veel 'spirituele' kringen is dat het ik iets zou zijn wat verbeterd moet worden of waar 'we' zelfs vanaf zouden moeten. Er *is* geen ik en wie zou er dan zijn om waar vanaf te moeten? En verbetering (of verslechtering) van het 'ik' vindt sowieso voortdurend plaats, want de betreffende hersenprocessen stellen zichzelf continu bij. Wereld- en zelfbeeld worden ieder moment volautomatisch geactualiseerd. Daar hoeft geen niet bestaand 'ik' iets voor te doen. Wat dus ook niet mogelijk is.

Maar het individu heeft, al even voortdurend, steeds weer nieuw voedsel nodig, het moet zichzelf continu bevestigen en oppeppen (of in sommige gevallen juist afkraken) om 'het leven aan te kunnen'. Het zij zo. Je zou ook kunnen zeggen dat het leven het blijkbaar nodig heeft om zichzelf als individu te ervaren en daar hoort kennelijk bij dat dat individu voortdurend getroost moet worden, of dat nou met spirituele peptalk is, met bier of met tranen. Wat is daar verkeerd aan? En wie zou er beter kunnen weten wat het leven nodig heeft dan het leven zelf?

Ik ben

Misschien de meest kernachtige van alle pogingen die er ooit zijn gedaan om het onzegbare te zeggen, God een naam te geven of een definitieve punt te zetten achter welke filosofische discussie dan ook, is het kloeke 'Ik Ben' (naar keuze met nul, een of twee hoofdletters). Deze 'formule' komt al voor in diverse oeroude, door niemand meer begrepen en dus heilig verklaarde, teksten en wordt nog steeds wel gebruikt, vooral om zoekers die te veel in woorden en begrippen verstrikt zijn geraakt krachtig wakker te schudden.

Het is een prachtige, poëtische tekst, die, ondanks zijn extreme kortheid, een weelde aan vervolggedachten weet op te roepen. Het is dan ook geen toeval dat er in de

moderne reclame- en mediawereld volop gebruik van gemaakt wordt. Hij trekt de aandacht en ieder ik wordt er zonder onderscheid in gelijke mate door aangesproken.

Ik ben. Het is de alles omvattende uitleg van het volstrekt onbeschrijfelijke en volkomen onbegrijpbare niets-dat-niet-niets-is, dat zodra er bewustzijn is voelt dat het iets aan zichzelf uit te leggen heeft. Een wereldbeeld en een verhaal verschijnen, tegenstellingen (zoals alles-niets, hier-daar, ik en de wereld) verschijnen, maar vlak voordat de verhalen het beeld kunnen vertroebelen is er nog die helderheid en absoluutheid die zichzelf een naam geeft: ik ben.

Ik ben. Ik ben heeft zichzelf gemanifesteerd als 'ik ben'. Nu is het het individu dat als vanzelfsprekend aanneemt dat het verhaal over hem (of haar) gaat en trots of huiverig vaststelt 'ik ben', niet wetend dat het 'niets' is die dit zegt, niet het individu. Niet het individu *is*, *niets* is, maar het individu ziet dit als 'ik ben'. Ook laat het individu het meestal niet bij deze beknopte uitspraak, maar gaat het de zin aanvullen, de lacune invullen en zichzelf identificeren met die invulling. Ik ben een man. Ik ben een vrouw. Ik ben geweldig. Ik ben een loser. Ik ben iemand. Ik ben een nobody.

Het is niets, zichzelf ervarend als iets, maar ondertussen onverminderd, onbezoedeld, onveranderlijk niets.

Ik Ben, niet iets, niet niets, ik *Ben*. Bestaan, zijn, leven als enige methode om als niets toch iets te zijn.

Ik niet als onderscheiding van 'de ander' of 'het andere', maar als expressie van alles omvattende eenheid. Eenheid die geen tegenstelling kent en eenvoudig 'ik' zegt tegen alles wat verschijnt.

Ben niet als hiërarchische aanduiding in de zin van 'ik alleen besta werkelijk en jullie niet', maar als grammaticaal correcte verbuiging van *zijn*. *Ik* kan alleen maar *zijn*. Er *is* alleen maar zijn, geen zijnde.

Ik ben. Iedere keer als het individu zegt, denkt of schrijft 'ik ben dit of dat', 'ik ben verkouden' constateert eenheid eenvoudig 'ik ben'. Zonder dit of dat, zonder onderscheid, zonder meer. Het individu vergist zich niet, schiet niet tekort in inzicht of wijsheid, doet niets verkeerd, maar het individu spreekt zijn eigen taal en die taal is de taal des onderscheids. Maar de taal des onderscheids *is* tegelijkertijd de taal van eenheid. De taal van eenheid is de *enige* taal. En eenheid herkent zichzelf *altijd*, ook in het schijnbare niet-herkennen van zichzelf door het individu. Er *is* alleen maar eenheid. En dat is alles.

Ik Ben. Meer hoeft er niet gezegd te worden. En meer *wordt* er ook niet gezegd, in welk verhaal en met hoeveel woorden dan ook. Meer kan er niet gezegd worden en meer hoeft er niet gezegd te worden.

Ik ben. Einde verhaal.

Ik ben. Gefeliciteerd.

Ik ben.

De concepten steken weer de kop op

Als duidelijk is dat 'ik' niet ik ben, maar Ik Ben (en dat ik dit niet begrijp, maar Ik dit Begrijp), dan kan het concept van ik en Ik, of van een lager en een hoger zelf de kop opsteken. Net als alle andere concepten is dit onzin, maar de natuurlijke neiging van menselijke hersenspinsels om tot een dogma, een waarheid of een houvast uit te groeien is zeer groot, dus misschien is het toch goed om er nog even nadrukkelijk op te hameren dat ook dit concept 'gewoon' onzin is. Het kleine ik en het grote ik, het lagere zelf en het hogere zelf, het zijn allemaal projecties van het individu dat probeert om zichzelf te begrijpen, geen werkelijk van elkaar verschillende entiteiten. Het ene is niet iets dat in het andere veranderd moet worden

of iets wat zorgvuldig weggepoetst moet worden om dat andere zichtbaar te maken. Het ik hoeft niet langzaam en geduldig geestelijk te rijpen tot het eindelijk waardig is Ik te zijn. Ik kan alleen maar bestaan als ik en ik ben dus altijd en onder alle omstandigheden Ik, ook als dat door 'mij' totaal niet zo wordt gevoeld en ervaren.

Dat klinkt misschien ingewikkeld, maar het mooie van dit soort 'problemen' is altijd weer opnieuw dat het nergens over gaat. Er *hoeft* niets begrepen of doorzien te worden. Het individu zegt nooit 'ik ben' zonder daar een concrete invulling aan te geven (of grapjes over te maken – 'Ik Ben, dus ik besta' bijvoorbeeld, het klopt nog ook!). Maar wat het individu er ook van maakt, het is altijd en allemaal *de* perfecte expressie van Ik Ben. En of het individu daar enig idee van heeft of niet doet volstrekt niet ter zake.

De behoefte van het individu aan steun en houvast is onverzadigbaar. Begrip, inzicht en het gieten van dat inzicht in concepten en klinkende volzinnen zijn hier normale symptomen van. Dat is geen zwakte van het individu, het *is* het individu. Maar tegelijkertijd: het individu *is* eenheid, volmaakt ondeelbare eenheid, of het wil of niet.

En ongeacht welke concepten daarvoor worden bedacht. Maar nu we toch weer (schijnbaar) geleerd aan het doen zijn, ga ik nog even terug naar weer een ander aspect van het probleem 'wie zijn wij eigenlijk?', zoals behandeld door Prof. Dick Swaab in zijn geestverruimende boek *Wij zijn ons brein*.

Het perspectief van het atoom

In een van de laatste hoofdstukken van zijn boek bespreekt Swaab het doodgaan van levende wezens en komt daarbij tot een verrassende conclusie. Alle planten, dieren, bacteriën en wat er verder nog aan levende wezens gecategoriseerd kan worden, bestaan uit cellen. Deze cellen worden beschouwd als de kleinste eenheden die nog de complete genetische informatie van het betreffende organisme bevatten, die dus uniek voor dat ene organisme zijn en als zodanig herkenbaar. Maar cellen zijn opgebouwd uit moleculen en die zijn op hun beurt weer opgebouwd uit atomen. Nu blijkt dat er op het niveau van de atomen een soort volledige reïncarnatie plaatsvindt, want atomen verdwijnen of sterven niet en ieder atoom waaruit 'we' be-

staan is al vele miljoenen malen gerecycled: het is al in vele miljoenen organismen 'geweest' en zal na onze dood nog in vele miljoenen organismen 'terechtkomen'. Kortom, wij bestaan uit zoveelmiljoenstehands atomen, voor wie hun huidige 'leven' (dat, gezien vanuit het perspectief van het atoom, bestaat in een samengevoegd zijn met andere atomen dan de vorige keer) een vrijwel verwaarloosbaar klein deel van hun totale 'leven' beslaat.

Ik weet niet hoe het de lezer vergaat als hij of zij dit op zich in laat werken, maar als 'ik' dit lees wordt hier niet alleen mijn zo gekoesterde 'persoonlijke' identiteit, maar het hele begrip 'leven' dermate volstrekt van zijn conventionele betekenis ontdaan dat het gewoonweg verdampt, ophoudt, oplost in het niets.

Waar het ook thuishoort natuurlijk. Via een route die zowel intellectueel als fysiek is komen we voor de zoveelste keer uit op dat inmiddels bekende, maar volstrekt onkenbare punt, waar *alle* wegen op uitkomen en waar bovendien duidelijk wordt dat er helemaal geen wegen *zijn*, maar dat er niets anders bestaat dan alleen dit punt. Het is het punt Ik Ben, waar de schijnbaar om een invulling vragende leegte niet ingevuld wordt. Het is *dit*, het enig zijnde, dat toch altijd buiten bereik van de graaiende

handen van het individu ligt (*lijkt* te liggen). Het is niets, dat niet niets, maar alles is. Het is het grote mysterie, dat toch zo volkomen helder en eenvoudig is en geen raadsels opgeeft. Het is waar dit boek over gaat, maar wat ook hier nergens te lezen is.

Het individu heeft altijd gelijk

Onlangs kwam ik bij de Nederlandse schrijver A. Den Doolaard een romanfiguur tegen die me hardhandig terechtwees voor mijn veelvuldig gebruik van paradoxen. "Dat kan niet' zei ze, 'dat is een paradox, en die worden alleen gebruikt door mannen, die niet zuiver denken kunnen" (uit: *De bruiloft der zeven zigeuners*).

'Ze' heeft natuurlijk gelijk, er is bij 'mij' geen sprake van zuiver denken. Maar het probleem met dit soort gelijk is dat het enkel dient om grenzen mee af te bakenen. 'Dit is mijn wereldbeeld en daar blijf jij met je gore poten vanaf' wordt hier in feite gezegd, zoals dat in de wereld van het individu met een verbijsterende diversiteit aan uitdrukkingsvormen voortdurend gezegd wordt. Het

individu heeft altijd gelijk, zou je de zaak kunnen samenvatten, wat trouwens door weer een andere Nederlandse schrijver, W.F. Hermans, werd gepreciseerd tot '*Ik* heb altijd gelijk'.

Maar in eenheid bestaan gelijk en ongelijk niet, bestaan er überhaupt geen tegenstellingen (zelfs niet die tussen eenheid en de wereld van het individu) en is de taal van de paradox de enig mogelijke. Want wie iets zegt, zegt daarmee automatisch het tegenovergestelde van wat hij zegt *niet*. En dat is in eenheid geen optie.

Dat laatste is natuurlijk ook weer een onzinnige uitspraak, want in eenheid *zijn* er geen opties, maar wel een die misschien duidelijk maakt dat er uiteindelijk slechts onzin gesproken *kan* worden.

'Gelijk en ongelijk' is het werkterrein van de filosoof en dus van het individu, wat iedere filosoof tenslotte is. Maar *dit* is geen filosofie, net zomin als het iets anders is. Dit is alleen maar dit. En dit is zo onvoorstelbaar eenvoudig, dat het door het individu met zijn enorme brein niet gezien *kan* worden. Niet met veel moeite, niet enkel door een paar gelukkigen die door de genade Gods zijn uitverkoren of er in ontelbare levens hard voor hebben gewerkt, maar gewoon *niet*, door niemand. Het is onmogelijk.

Zodra er een individu is, is alles complex, want onderdeel van dat ingewikkelde, nooit eindigende spel Ik en de Wereld. Dit daarentegen is van een onbeschrijfelijk eenvoudige eenvoud. En het schitterende van de paradox is dat je daarmee kunt zeggen: die eenvoud van dit en die complexiteit van dat, ze zijn identiek.

Is dat nu zuiver denken of niet?

Ik denk het niet.

Woorden, ze zijn zo verwarrend. Het is dan ook geen toeval dat iedere 'serieuze' discussie in dit soort moerassen aan zijn eind komt. Er kan niet alleen niets gezegd, maar ook niets geweten worden. Terwijl dat tóch en zelfs voortdurend gebeurt!

Dit fundamentele niet-inzicht wordt mooi in beeld gebracht in het oeroude verhaal van *De boom van kennis van goed en kwaad* en misschien zelfs wel nóg mooier in de totale verwarring die al sinds vele eeuwen als een dichte mist om dit verhaal heen hangt.

De bomen en het bos

Het verhaal begint met te vertellen hoe God eerst de mens schept, een tuin voor hem aanlegt, hem toestaat om van alle bomen in die tuin te eten *behalve* van die ene, die de boom van kennis van goed en kwaad is, want 'wanneer je daarvan eet, zul je onherroepelijk sterven', vervolgens de dieren schept en ten slotte de vrouw (dat hier 'de mens' onderscheiden wordt van 'de vrouw' is opmerkelijk, maar zo staat het in het boek *Genesis*). Dan komt het. Een van de dieren, de slang, vraagt aan de vrouw of het waar is dat God hun verboden heeft om van de bomen in de tuin te eten. 'Nee' antwoordt de vrouw, 'we mogen de vruchten van alle bomen eten, behalve die van de boom in het midden van de tuin.

Doen we dat toch dan zullen we sterven.' 'Helemaal niet waar' zegt de slang, 'God weet dat jullie de ogen zullen opengaan zodra je daarvan eet, dat jullie dan als goden zullen zijn en kennis zullen hebben van goed en kwaad'. De vrouw bekijkt de boom nog eens goed, vindt dat de vruchten er heerlijk uitzien en ook de beloofde kennis spreekt haar wel aan en het eind van het liedje is natuurlijk dat er flink van de boom gegeten wordt, ook door de man, die zich tot dan toe nergens mee heeft bemoeid. 'Toen ging hun beiden de ogen open en merkten ze dat ze naakt waren. Daarom regen ze vijgenbladeren aan elkaar en maakten er lendenschorten van'. Nuttige kennis, zeg! Enfin, God komt er natuurlijk achter dat ze ongehoorzaam zijn geweest, vervloekt ze van hier tot ginder, voorzegt ze een leven vol dorens en distels 'totdat je terugkeert tot de aarde, waaruit je bent genomen' en eindigt met ze de tuin uit te jagen om te voorkomen dat ze ook nog eens op het idee zouden komen om van die *andere* bijzondere boom te eten, de levensboom, die de eter onsterfelijk maakt. Dit laatste was niet eerder ter sprake gekomen, maar het wordt nu blijkbaar als zeer ernstig gezien, want nadat Adam en Eva, zoals ze inmiddels heten, verdreven zijn, sluit God de tuin af en laat hem zwaar bewaakt achter om te voorkomen dat ze die levensboom ooit nog terug kunnen vinden.

Met welke bedoeling dit verhaal, dat in de kern blijkens archeologische vondsten al zeker meer dan vierduizend jaar oud is, ooit werd opgenomen in de heilige boeken van joden en christenen zal wel nooit werkelijk worden opgehelderd (al wordt daar natuurlijk door historici en andere geleerden hard aan gewerkt). De oorspronkelijke betekenis van het verhaal, zo die er is, al evenmin. Maar de *mogelijkheden* tot betekenis*geving* zijn ongekend en van dat laatste is in de loop der tijden dan ook ruimschoots gebruik gemaakt.

In de christelijke dogmatiek, gegrondvest op vele eeuwen van kerkvaders, concilies en brandstapels, is het verhaal omhangen met loodzware begrippen als de zondeval van de eerste mensen, de erfzonde die ieder normaal mens ten gevolge hiervan aankleeft en meer van dat soort somberheid, zoals de onderdrukking en achterstelling van de vrouw als represaille voor de 'verleiding' van Adam door Eva.

In gnostische teksten echter, zoals de beroemde Nag Hammadi-geschriften die uit dezelfde tijd en gedeeltelijk ouder zijn als sommige bijbelboeken, wordt de strekking van deze uitleg omgedraaid. Hier geldt de slang niet als manifestatie van het kwaad (de duivel), maar juist als de brenger van wijsheid, God daarentegen als de kwaaie pier

die voorkomt dat de mens door middel van die wijsheid tot zijn volle wasdom geraakt.

Maar je kunt er naar mijn idee ook heel goed een eenvoudige, maar poëtische beschrijving in zien van de manier waarop het 'ik' ontstaat, eigenlijk het *bewustzijn* van een 'ik', en hoe dit in de onlosmakelijk met dit 'ik' verbonden 'wereld' tot problemen leidt, althans vanuit het perspectief van het 'ik'. Ook proef je in het verhaal dat dit ontstaan van een 'ik' een proces is wat aan de ene kant werkelijk en onvermijdelijk is, maar aan de andere kant ook niet-werkelijk, een schepping, een creatie is, kortom: een illusie. In feite doet het hele verhaal me eigenlijk sterk denken aan de droom waarmee ik dit boek begon.

Al deze en misschien wel *alle* ideeën zou je vruchten van de boom van kennis van goed en kwaad kunnen noemen. Ook de advaitagedachte en de moderne neurowetenschappen hebben hier hun wortels. Maar waar het mij om gaat is niet het vaststellen van de 'ware' betekenis van dit klassieke verhaal of het hooghartig terzijde schuiven van bestaande interpretaties. Ik wil alleen een indruk proberen te geven van hoe enorm verschillend de *mogelijkheden* tot interpretatie zijn en hoe vanzelfsprekend en natuurlijk dit is.

Deze veelheid aan mogelijkheden om iets in de boom van kennis van goed en kwaad (of in de levensboom) te zien – en die je ook heel goed zou kunnen ervaren als door de bomen het bos juist *niet* meer zien – is wat een verhaal sterk maakt. Het gaat er niet om iets goed of verkeerd te begrijpen, het gaat erom het begrijpen zelf in zijn ontelbaar vele mogelijkheden uiteen te zien vallen. Daarom moeten er ook ontelbaar veel mogelijkheden ***zijn***.

En zelfs daar gaat het uiteindelijk niet om trouwens, want het gaat helemaal nergens om. Maar als je dan toch verhalen vertelt hoort daar als het ware een bijsluiter bij die waarschuwt voor een met te grote zekerheid *begrijpen* van het verhaal.

Verhalen zijn er niet om begrepen te worden. Ze ***zijn*** er gewoon. Maar altijd als onderdeel van Het Grote Verhaal over Ik en de Wereld. Als verhalen begrepen worden is dat prima, maar verder niet belangrijk. Als ze niet begrepen worden ook niet.

Niets is belangrijk.
En dat is alles.
Dit ook.
Dus.

Raadsels, een menselijk voorrecht?

Van het spreken in raadsels wordt wel gezegd dat het een privilege is, voorbehouden aan gekken en wijzen. Zeer juist! Alleen wordt hier wél de misleidende suggestie gedaan dat een gek iets anders zou zijn dan een wijze. En bovendien dat er een verschil zou bestaan tussen die gekken en wijzen aan de ene kant en alle 'normale' mensen aan de andere. Nóg fundamenteler: hier wordt dus geïmpliceerd dat er überhaupt zoiets zou bestaan als een individu, dat in één van deze drie categorieën kan worden ingedeeld.

En daarmee weet je meteen dat ook dit zogenaamde privilege 'maar' een verhaaltje is. Knap bedacht misschien, je kunt het ermee eens zijn of oneens, het kan een verhel-

derende werking hebben (of niet), maar we bevinden ons ook hier dus weer 'gewoon' midden in de bekende wereld van 'ik en de wereld'.

En waar zouden 'we' ons ook anders moeten bevinden? Waar zouden 'we' ons anders *kunnen* bevinden? Er bestaat geen andere wereld dan die van De Wereld en Ik. *Dit* is het. 'We' bestaan niet, 'de wereld' bestaat niet, maat 'we' en 'de wereld' bestaan en dat is het. En dit wordt hier niet door een gek of een wijze opgeschreven om te laten zien hoe slim of gek hij is, maar omdat het een korte, kernachtige beschrijving is van een werkelijkheid die zowel onvoorstelbaar veel eenvoudiger als oneindig veel rijker, complexer en allesomvattender is dan wat voor beschrijving dan ook kán zijn.

Dit is het. Met alles erop en eraan. Of 'wij', als schijnbaar van elkaar afgescheiden en aan die afgescheidenheid lijdende individuen, dat nu willen of niet. En of we dat nu inzien, aanvoelen of geloven of niet. Er valt trouwens helemaal niets in te zien, aan te voelen of te geloven. *Dit* is het gewoon, altijd en overal.

Het is werkelijk een raadsel – en dat is goed zo (maar je kunt het ook slecht noemen).

Het bestaan (of niet bestaan) van raadsels is te danken aan het bestaan van hersenen, die het bestaan (of niet bestaan) van raadsels hebben bedacht. Dit vermogen om raadsels te bedenken en er vervolgens je hoofd over te breken is waarschijnlijk uniek voor de mens met zijn hoogontwikkelde brein, al kan diezelfde mens natuurlijk nooit helemaal uitsluiten dat ook andere 'hogere' diersoorten over breinen beschikken die in staat zijn om gedachten te produceren. Het doet er niet toe. Bacteriën en andere eencelligen zullen in ieder geval niet tot wat wij 'denken' noemen in staat zijn en dat is voldoende om denken een menselijke eigenschap te noemen, denk ik.

We hoeven ons dus als mens niet voor ons denken te schamen (wat er ook gedacht wordt) en proberen van het denken af te komen is hetzelfde als van een been of arm of hoofd af te willen. Zulke pogingen zijn wel mogelijk (en er zijn ook hersenbeschadigingen aangetoond die dit soort 'dwanggedachten' veroorzaken en zelfs rechtvaardigen), maar ze zijn niet 'normaal' en vormen zeker geen doel dat – in het algemeen – wenselijk is om te worden nagestreefd. Het denken kan tijdelijk worden uitgeschakeld met drank, drugs of meditatie en dat kan even heel prettig aanvoelen, maar dat is dan gewoon een pretje zoals

er zovele zijn en niet hoger of lager en al helemaal niet 'verhevener' dan vuurwerk afsteken bij een voetbalwedstrijd. Een pretje is een pretje en als zodanig gewoon het gevolg van een bepaald dopamineniveau in de hersenen, een volstrekt normaal functioneren van het menselijk brein dus. Ook het denken zelf kan trouwens heel prettig zijn, niet alleen het wegvallen ervan.

Kortom, denken en het spreken in raadsels zijn niet bijzonderder dan andere fenomenen die zich voordoen in dit wat is. Mensen die zich schijnbaar hebben losgemaakt van hun lichaam of hun gedachten zijn ook niet bijzonderder dan mensen die 'gewoon' in 'hun' lichaam of gedachten vastzitten en daaronder lijden.

Er is wat er is. En dar is altijd en overal volstrekt uniek. Je kunt het liefde noemen, je kunt het een raadsel noemen, je kunt het een doffe ellende noemen, je kunt het niets noemen. Maar dit is het.

Nawoord

Het boek is uit en na de fascinatie die er misschien geweest is volgt onontkoombaar de teleurstelling (maar het kan ook opluchting zijn) dar met het omslaan van de laatste bladzij de betovering verbroken is. De wereld wacht weer op me. De afwas staat er nog altijd, de relatie met mijn moeder is onverminderd problematisch, het regent nog steeds. Er is niets veranderd.

Maar ook deze milde vorm van boek-uit-depressie, deze gevoelens en gedachten in de orde van 'wat nu?' of 'is dat nou alles?', ze *zijn* het. *Dit* is onontkoombaar. Is het niet schitterend?

Eerder verschenen bij uitgeverij Samsara

Adams, Robert – Stilte van het hart, deel 1
Adams, Robert – Stilte van het hart, deel 2
Adyashanti – Dansende leegte
Adyashanti – Ware meditatie
Adyashanti – Het einde van je wereld
Adyashanti – Genade
Alles over Niets (boek met 2 dvd's)
Balsekar, Ramesh – Er was eens …
Bancroft, Anne - Woorden van Boeddha
Beintema, Rita - Jnana yoga in de praktijk
Bernie, Jon – Alledaagse vrijheid
Bongers, Sally – Alledaagse verlichting
Boogaard, Han v.d. / Wei Wu Wei – Leven zonder tranen
Boogaard, Han v.d. – Dat wat Is
Byrom, Thomas – Het hart van bewustzijn
Caraway, Morgan – Een aangename ontgoocheling
Cohen, Alan – Bent u net zo gelukkig als uw hond?
Cohen, Alan – Wijsheid uit het hart

Crowley, Gary – Van hier naar hier
Delden, Jan van – Terug van nooit weggeweest
Delden, Jan van – Zelfrealisatie, is dit nu alles?
Delden, Jan van – Vele wegen, één thuis
Dych, William – Anthony de Mello, een bloemlezing
Foster, Jeff – Leven zonder middelpunt
Foster, Jeff – Een buitengewone afwezigheid
Foudraine, Jan – Metanoia
Gangaji – Vrijheid in overgave
Gieles, Lenne – Thuis
Glassman, Bernie – Oneindige cirkel
Greven, John – Fén
Hamill, Sam / Lao Tse – Tao Te Tsjing
Harding, Douglas – Open voor de bron
Harrison, Steven – Zoek geen antwoord
Harrison, Steven – Het gelukkige kind
Harrison, Steven – Eén-zijn in relaties
Hartong, Leo – Ontwaken in de droom
Heyboer, Anton – De filosofie van een oorspronkelijke geest
Heyboer, Anton – The philosophy of an original mind
Hillig, Chuck – Verlichting voor beginners
Hillig, Chuck – Parels voor de ziel
Hyde, Unmani Liza – Ik ben het leven zelf
Inzicht, vingers wijzend naar de maan
Joncheere, Zoë – Leven als God
Jourdain, Stephen / Farcet, Gilles – Zomaar verlicht
Katz, Jerry – Non-Dualiteit
Keers, Wolter – Vrij zijn
Keers, Wolter – Jnana Yoga
Kicken, Patrick & Smit, Paul – Praten over bewustzijn
Kiloby, Scott – Liefdes stille revolutie
Koehoorn, Jan – Zelfonderzoek
Krishnamurti, U.G. – De denkbeeldige geest
Lake, Gina – Het mechanisme van verlangen
Lammers van Toorenburg, Wendy – Hoogbegaafd, nou én?
Lammers van Toorenburg, Wendy – Werkboek Hoogbegaafd
Lawry, Kalyani – Sailor Bob Adamson, leven en leer
Liquorman, Wayne – Never mind
Lucille, Francis – Eeuwigheid NU!
McKenna, Jed – Spirituele verlichting? Vergeet het maar!
McKenna, Jed – Spiritueel Incorrecte Verlichting
McKenna, Jed – Spirituele Oorlogvoering
McKenna, Jed – Notities
Mello, Anthony de – Bewustzijn
Mello, Anthony de – De weg van stilte
Morinaga, Soko – Van leerling tot meester
Nisargadatta Maharaj – In woord en beeld
Norquist, Steven – De waarheid over verlichting
Oever, Jan van den – Ik weet niet wie ik ben
Parsons, Tony – Zoals het is
Parsons, Tony – Niemand hier
Parsons, Tony – Niemand daar
Parsons, Tony – Alles en Niets
Parsons, Tony – Het open geheim
Raaijmakers, Annette – Volledig vrij
Ram Tzu – Wie zoekt zal niet vinden
Ramana Maharshi – In woord en beeld
Rigter, Bob – Zen tijd
Rossum, Jan van – Je bent niet wat je denkt
Schoonderwoerd, Simon – Een christen op satsang
Sengtsan – Oorspronkelijke Geest
ShantiMayi – Ons hart weet alles

Shapiro, Isaac – Het gebeurt vanzelf
Smit, Alexander – Kennendheid
Smit, Alexander – Geschenk van het Absolute
Smit, Paul – Non-dualiteit voor managers
Smit, Paul – Verlichting voor luie mensen
Spira, Rupert – De helderheid der dingen
Sterren, Paul v.d. – Verlichting in een lege verpakking
Sylvester, Richard – Geen zelf, geen ander
Tathagata, Florian – Zijn
Tetteroo, Tosca – Alles over edelsteentherapie
Tollifson, Joan – Ontwaken in het alledaagse
Tollifson, Joan – Niets om je aan vast te houden
Vingerwijzingen – Artikelen uit tien jaar InZicht
Watts, Alan – Word wat je bent
Wei Wu Wei – Onwerelds wijs
Whenary, Roy – De structuur van zijn
Zuijderhoudt, C.B. – Meester Eckhart versus advaita

Voor een overzicht van onze titels
(met tekstfragmenten)
kunt u ook kijken op onze website:

www.samsarabooks.com

Daar vindt u informatie over de boeken in voorbereiding, de agenda met informatie over lezingen van onze auteurs en kunt u zich opgeven voor onze nieuwsbrief of een catalogus aanvragen.

Samsara Uitgeverij bv
Herengracht 341
1016 AZ Amsterdam
Telefoon: 020 – 5550366
Fax: 020 – 5550388
E-mail: info@samsarabooks.com

In dit boek betrekt Paul van der Sterren de nieuwste inzichten van de neurowetenschappen bij zijn pogingen om iets te zeggen over datgene waarover niets te zeggen valt: advaita, het één zijn van wat gescheiden lijkt.
Het besef dat het 'ik' een hersenschim is, een constructie van de menselijke hersenen, functioneel, maar zonder diepere betekenis. De illusie van de vrije wil. Pogingen tot beschrijving van de werkelijkheid, waarin het ik gewoon een van de vele verschijnselen is, die opkomen en weer verdwijnen in het niets, dat tegelijkertijd het alomvattende alles is. Dat is wat traditioneel het 'terrein' van advaita of non-dualiteit genoemd wordt, maar het is evengoed het onderzoeksgebied van de moderne hersenwetenschap. Onverwoordbare inzichten blijken te zijn gestoeld op moderne, kwantificeerbare onderzoeksresultaten, zonder dat dat ooit de bedoeling was.
Wie tot nu toe advaita te moeilijk of te zweverig vond krijgt in dit boek hetzelfde verhaal, maar nu verteld door de wetenschap en wie tot nu toe de wetenschap te droog of te weinig spiritueel vond krijgt hier dezelfde boodschap, maar nu in de mystieke bewoording van de advaita.

ISBN 978-94-91411-11-3
9 789491 411113
samsara